

जैपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३५ अंक ९ यःमरि पुनिः

फूल, चब्दन, चमेली आदिको बास, हावा नेपुगेको ठाउँमा जान सर्वदैन
किन्तु सत्पुरुषको सौजन्यरूपी कुगन्धि दसौ दिशामा फैलिन्छ ।

- धम्मपद

आनन्दभूमि

२०६४ सकिमिला पुन्ही- पौष पूर्णिमा वर्ष ३५ अंक ९
बु.सं. २५५१

प्रमुख सलाहकार:

भिक्षु कुमार काशयप महास्थविर (अध्यक्ष, आ.कु.वि.गुठी)

सलाहकार:

भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुठी)

व्यवस्थापकहरू:

भिक्षु पञ्चारत्न, भिक्षु अस्सजि, भिक्षु सरण्यकर
आनन्द कुटी विहार, ४२७९४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:

सुधीर, जोतिक,
जुजुभाई तुलाधर (कालोपुल), संघरत्न शाक्य (फासिकेब)

आवरण सज्जा:

फल समान शाक्य, उकुबाल (यतालिवि)

भित्र सज्जा:

रीव, धर्मदूत, सुरेन्द्रकुमार, रामकृष्ण, अणिमा

लेखा व्यवस्थापन:

सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

सम्पादन सहयोगी:

जनक

सम्पादक/ प्रकाशन संयोजक:

कोण्डन्य

बुद्ध विहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघीर), भिक्षु वैरी महास्थविर (लुम्बिनी),
भिक्षु बोधिज्ञान, भिक्षु पदम, भिक्षु भिलिन्दो, हरिरोपाल महर्जन,
आमणेर उदेन, अ. इन्द्रावती, सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार,
सुश्री शकुन्तला प्रधान, सुर्वार्णमुनि शाक्य (भैरहवा), नरेश बजाचाय,
विद्यादेवी शाक्य (बुटवल) याम शाक्य (वेणी), सर्ज बजाचार्य (पाल्पा),
उत्तमान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बागलुङ),
उत्तमान गुरुङ (लमजुङ), शेखर शाक्य (नारायणगढ़)।

मुद्रण:

न्यू नेपाल प्रेस - ४२५९०३२, ४३४८५०

प्रकाशक:

आनन्दकुटी विहार गुठी

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७९४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/स.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६९/६२

The Ananda Bhoomi (Year 35, Vol.9)
A Buddhist Monthly : Dec/Jan 2007/8

बुद्धवचनामृत

अत्तना'व कर्तं पापं, अत्तना सङ्क्लिस्सति ।
अत्तना अकर्तं पापं, अत्तना'व विसुज्ज्ञति ।
सुद्धी असुद्धी पच्चतं, ना'ज्ञो अज्ञं विसोधये ॥

आफूले गरेको पापले आफैलाई अपवित्र पार्दछ, आफूले गरेको पुण्यले आफैलाई शुद्ध पार्दछ, शुद्धि हुने र अशुद्धि हुने आफै द्वार-बाट हो, कसैले अरु कसैलाई शुद्ध पार्न सक्दैन ।

अत्तदत्थं परत्थेन, बहुना'पि न हापये ।

अत्तदत्थमभिज्ञाय, सदत्थपसुतो सिया ॥

अर्काको खूबै हित गर्नाका लागि आफ्नो हितको हानि गर्नु हुदैन, आफ्नो हितको विचार राखेर सदर्थमा लाग्नुपर्दछ ।

- धर्मपद

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

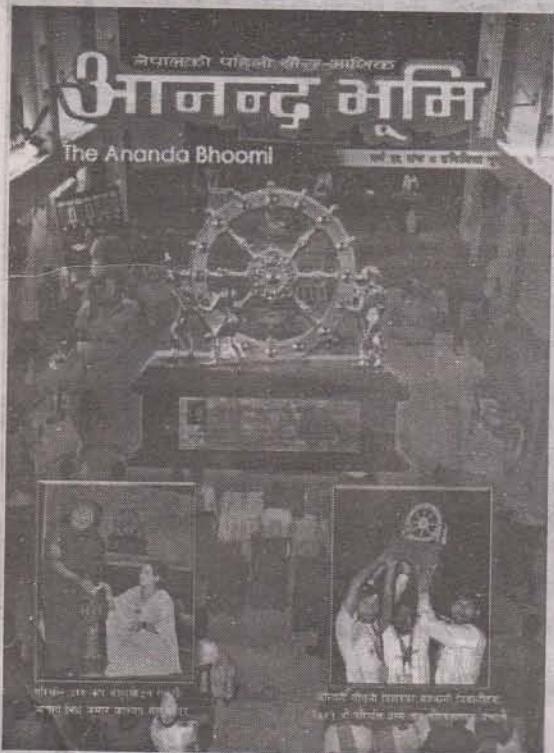
आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००९, काठमाडौं ।
फोन: ४२७९४२० E-mail: anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रु. १५०/-

एकप्रति रु. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गराउ ।

गताङ्कमा प्रकाशित

सम्पादकलाई चिट्ठी

सुखागत ! आनन्दभूमि, सर्वप्रथम आनन्दकुटी विहार गुठीलाई हार्दिक साधुवाद ! नेपालकै पहिलो बौद्ध मासिक पुनः स्तरीयरूपमा पाउंदा खुशी लाग्नु स्वाभाविक हो । आनन्दभूमिलाई समस्त बौद्धहरूकै प्रतिष्ठाको विषय ढानी यसको स्तरीय प्रकाशनका लागि सकारात्मक पहल गर्ने नै छ भन्ने आशा पलाएको छ । विगत सुखी होतु नेपालले जिम्मेवारी वहन गर्दाको भफ-भफ्को पाउनु शायद उहिले कै सम्पादकले पुनः सम्पादन एवं प्रकाशन संयोजकीय अभिभार वहन गरेकोले नै होला । जे भए नि, आनन्दभूमिको स्तरीय प्रकाशनले हामीमा गार्व थपेको छ । आनन्दभूमिको लागि सबै क्षेत्रबाट सहयोग जुटोस् भन्नी आह्वान गर्दछौं । साथै आनन्दभूमिले वर्तमानसँगै अभ बढी स्तरीयरूपले अगाडि बढन सहयोग प्राप्त गर्दैजान सकोस् भन्नी हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सरिता, गमिका, शान्ति, जेन, यश, धर्मदास
र साथीहरू, बुध आ. समूह-ललितपुर ।

विषय-सूचि

१. सम्पादकीय		३
२. बुद्धधर्मको परिप्रेक्ष्यमा आधुनिकतावाद-२		५
३. उत्तर आधुनिक सोचमा बुद्धधर्म		८
४. सन् २००७ मा लुम्बिनी घम्नेको संख्या १० लाख		१०
५. व्यवहारिक शुद्धता नै बौद्धहरूको सही पहिचान		११
६. सन्दर्भ महापरिनिवारण		१२
७. तानसेनका दर्शनीय बौद्ध विहार एवं स्थलहरू		१६
८. बुद्ध र मैत्री भावना		२०
९. ऐतिहासिक कृति: धर्मचारी गुरुमां		२२
१०. धर्मचारी गुरुमां		२३
११. मानव जीवन		२६
१२. Your Question : My Answer - 2		२७
१३. Buddha Puja Wa Sangha Karya Vidhi		२९
१४. बौद्ध गतिविधि		३०

सम्पादकीय

लुम्बिनीमा धार्मिक प्रतिनिधित्वको अपरिहार्यता

बुद्धजन्मभूमि “लुम्बिनी : विश्व शान्तिको मुहान” (Lumbini : Fountain of World Peace) को धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक, राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय महत्व, विशेषता, उपादेयता आदि बारेमा लुम्बिनी आफै बोलिरहेको छ । उत्खननसँगै लुम्बिनीको खोज-पत्तालागेरै एक शातव्दीवर्ष पार भइसकेको छ भने संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव ऊ थान्तको भावविह्वलपूर्ण लुम्बिनी यात्रा (ई.सं. १९६७) पछि विकासको अभियानलाई अगाडि बढाइएको पनि चारदशक भइसक्यो । त्यसको लगतै संयुक्त राष्ट्र संघको पहलमा सन् १९७२ मा विस्थात डिजाइनर एवं पुरातत्वविद प्रो. केन्जो टाँगोको नेतृत्वमा सन् १९८५ सम्ममा ५ करोड ४८ लाख डलरको बजेटमा गुरुयोजना (Master Plan) तय गरिएको थियो । लुम्बिनीलाई राज्यस्तरबाटै चासो निलाईकै बेला नेपाली थेरवादी भिक्षुहरूको नेतृत्वमा केन्द्रिय धर्मोदय सभाहुदै लुम्बिनी धर्मोदय सभाले जेजति योगदान दिए/ गर्दै आएको छ, त्यो लुम्बिनी विकासको इतिहास नै भइसकेको छ । लुम्बिनी नेपालमै अवस्थित रहेको यथार्थतालाई विश्वसामू उजागर गर्न धर्मोदय सभाको आयोजनामा सम्पन्न चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन (वि.सं. २०१३) ले ऐतिहासिक भूमिका निर्वाह गरेको थियो । त्यसपछि विश्वजनसमुदायबाट लुम्बिनीको समूचित विकास, संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि सश्रद्धास्वरूप आर्थिक सहयोग वर्षिएका थिए ।

लुम्बिनीको पहिचानपश्चात् यातायातको व्यवस्था नहुदै लुम्बिनी परिसरभित्र बुद्ध विहारको स्थापना गरी यात्रुहरूलाई समेट्दैने संघर्षशील प्रयासलाई स्मरण गरिंदा थेरवादी भिक्षुहरू तथा लुम्बिनी धर्मोदय सभाको योगदानको उचित कदर हुनैपर्छ । लुम्बिनीलाई वैज्ञानिक तबरबाट अगाडि बढाई भ्याटिकन सिटिरै सुव्यवस्थित पार्न सैद्धान्तिक रूपमा खाका कोरिएको पनि चारदशक भइसक्यो । त्यतिबेलाको लागत बजेटअनुरूप वर्तमान बदलिँदै परिवेशमा गुरुयोजनामुताविक १० करोड डलर बराबरको कार्यसम्पन्न भइसकेको तथा समयमै चरणबद्ध रूपमा कार्यरूप दिनसके अफै १६५ करोड डलरको खाँचो रहेको सम्बद्ध आधिकारिक निकाय लुम्बिनी विकास कोषमार्फत अनौपचारिक जानकारी प्रकाशमा आएको छ ।

वास्तवमा लुम्बिनीलाई गुरुयोजनाअनुरूप कार्यान्वयन गर्दैजान सम्बन्धित मन्त्रालय, निकाय, बौद्ध संघसंस्था, स्थानीय वासिन्दा सबैको दायित्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । सम्बन्धित निकाय, बौद्ध संघसंस्थालागायत स्थानीय वासिन्दालाई समेटिएर समावेशीय भावनालाई दुरुस्ताहित नगरी आपसी सुझाव-सल्लाह एवं रचनात्मक सम्झौतापूर्ण मानसिकतालाई बढावा दिई अगाडि बढनु लुम्बिनी विकास कोषका लागि अपरिहार्य कदम हो । जहाँसम्म

लुम्बिनी उद्यान (Sacred Garden) लाई गुरुयोजनामुताविक अगाडि बढाउन हाल अशोकस्तम्भ परिसरमा अवस्थित लुम्बिनी राजकीय बुद्ध विहार तथा मनाङ्गु गुम्बाका कही निर्मित संरचना हटाउनु पर्ने सबाललाई कुनै न कुनै रूपमा बुलन्द पारिएको छ, त्यस कदमलाई शतप्रतिशत उचित मान्यो आधार नभएपनि ल.वि.को.ले सम्बद्ध पक्षलाई समेट्दै जानु दूरगामी समाधानका लागि अचुक कदम हुनसक्छ । दूबैपक्षले पक्षिविपक्षको भावनाअनुरूप व्यवहार नगरी लुम्बिनीको विकास हामी सबैको साभा चाहना हो भन्ने भावनाअनुरूप लिंडेढिपी त्यागी आपसी सहमतिबाट अगाडि बढनु सबैका लागि सुखकर विषय हुन्छ । लुम्बिनीको समुचित विकास कार्यमा जो कोही कसैले बाधाअवरोध शृजना गर्नुहोदैन, तेरोमेरो पृथकतावादी सोचभन्दा माथि उठेर कसैलाई उकास्ने, राजनीतिक इस्यू बनाउने गर्नु लुम्बिनीकै लागि हानिकारक सिद्ध हुन्छ । यसउसले सम्बद्ध संस्था वा निकायभित्रै सकारात्मक एवं रचनात्मक पक्षलाई बढावा दिई अगाडि बढनुपर्छ ।

जहाँसम्म लुम्बिनी विकास कोषको सबाल छ, वर्तमान संस्कृति मन्त्रालयअन्तर्गतको निकाय लुम्बिनी विकास कोष राजनीतिक नियुक्तिको भर्तिकेन्द्रकै भयो भन्ने जुन जनधारणा व्याप्त हुदैछ, यसमा सम्बन्धित निकायको ध्यानाकृप्त हुनैपर्छ । अस्थीर सरकार, अनि मिलिजुली सरकार जसले गंदा संस्कृति मन्त्रालयको अभिभारा बहन गर्ने राजनीतिक पार्टीले सरकार परिवर्तन वा सम्बद्ध मन्त्रीको परिवर्तनसँगै विकास कोषका पदाधिकारीहरू समेत परिवर्तन हुनेगर्ने जुन प्रथा रहेको छ, त्यस नकारात्मक प्रक्यालाई परिमार्जित गर्नैपर्छ । भलै राजनीतिक नियुक्तिलाई हाल पूर्णतः बाइपास गर्न मिलिदैन रे, भागबण्डाको संस्कृतिलाई चटकै छोडून सकिदैन भने पनि कमसेकम ल.वि.कोषमा सम्बद्ध थेरवाद, महायान तथा बज्रयान बुद्धधर्मकै आधिकारिक धर्मगुरुहरूको प्रतिनिधित्व गराउनै पर्छ, यो अपरिहार्यता हो । यसले सम्बन्धित संघसंस्थाबाट हुने समस्याको निराकरण गर्न समेत सहयोग पुग्ने हुन्छ । नयाँ नेपालको सोचसँगै समावेशी विधिव्यवहारलाई मान्यता दिनपर्नेतर लुम्बिनी विकास कोषभित्र आवश्यक अभ्यास हुनु अत्यन्त महत्वको विषय हुनसक्छ । यसरी अगाडि बढने लोकतान्त्रिक पद्धतिले विकास कार्यमा श्रृजित बाधाव्यवधानलाई समाधान गर्दै जाँदा सकारात्मक बाटो खुल्दैजाने हुन्छ । यसउसले परिवर्तित राजनीतिक घटनाकमसँगै ठूला राजनीतिक दलले सम्बद्ध मन्त्रालय वा निकाय आफैनै धारकालाई नै नियुक्ति गरिनुपर्ने सोचभन्दा माथि उठेर सम्बद्ध निकायमा सम्बन्धित एवं क्षमता र कार्यदक्षतालाई बढावा दिने मान्यताअनुरूप अगाडि बढनु सबैका लागि सुखकर /विकासकर हुन्छ ।

बुद्धधर्मको परिप्रेक्ष्यमा आधुनिकतावाद र उत्तर आधुनिकतावाद-२

■ आचार्य महायोगी श्रीधर राणा रिन्पोछे

दोस्रो गलत धारणा छ “इन मे से अधिकांश भूठे और आधुनिक भौविद्या के विरुद्ध हो सकता है।” हामीले पहिलो धारणाको चर्चा गर्दाखेरी अधि नै यसको केही कुरा त छोइसक्यौं तापनि म राहुलको त्यो भनाइलाई विश्वविद्यात वैज्ञानिकहरूको तत्सम्बन्धित कुराका अभिव्यक्तिका उद्धरण दिँदै उनीहरूकै मुखबाट जवाफ दिन चाहन्छु।

१) अल्बर्ट आइन्स्टाइन-

अल्बर्ट आइन्स्टाइनलाई सजिलैसित अहिलेसम्म भएका महान् भौतिकशास्त्रीहरू मध्ये सबभन्दा महान् भौतिकशास्त्रीको रूपमा स्वीकारिन्छ। उनको भौतिक शास्त्रमा अनगिन्ती योगदान छन् जसमध्ये सापेक्षिकतावादको विशेष सिद्धान्त (special theory of relativity), प्रकाशयनिक प्रभावको क्वाण्टम सिद्धान्त (quantum theory of photoelectric effect), ‘Browning Movement Theory’, अमर समीकरण (The Immortal Equation), $E=mc^2$ (उर्जा र द्रव्यमानको सम्बन्ध) केही प्रमुख हुन्। उनलाई सन् १९२१ मा भौतिक शास्त्रको नोबेल पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो। ‘Ideas and Opinions’ भन्ने उनको किताबमा उनी लेख्छन् - १) “मानवभन्दा माथिका वस्तुहरू (Supernatural objects) का लागि न त बौद्धिक जग चाहिन्छ न त बौद्धिकताले उनीहरूलाई भेट्न सक्छ।” २) “जसको वैज्ञानिक शोध अध्ययनको परिचय मुख्यतया केवल यसका प्रयोगात्मक परिणामहरूबाट मात्र आएको हुन्छ उनीहरूले अध्यात्म विषयमा बाटो देखाउनेहरूको मानसिकताको बारेमा पूरै गलत धारणालाई विकास गर्दछन्।” ३) “वस्तुगत ज्ञानले हामीलाई केही लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नको लागि शक्तिशाली साधन त उपलब्ध गराउँछ परन्तु स्वयं परमार्थ लक्ष्य (ultimate goal itself) र त्यसलाई प्राप्त गर्ने चाहना त बेर्गलै स्रोतबाट आउँछ.... अनि हाम्रो अस्तित्व र हाम्रा क्रियाकलापहरूले तब मात्र अर्थ पाउँछन् (याने सार्थक हुन्छन्) जब हामीले त्यस्तो लक्ष्य र त्यससँग सम्बन्धित मान्यताहरूलाई स्थापना गर्न सक्छौं। यो कुरामा तर्क गरिरहनु त आवश्यकै छैन। सत्यको (बुद्धिवादी) ज्ञान स्वयं पनि बडो गजबको त छ, परन्तु निर्देशकको रूपमा

काम गर्न यो यति कम सक्षम (भण्डै असक्षम) छ कि यसले हाम्रो त्यही (बुद्धिवादी) सत्यको ज्ञानका लागि आउने प्रेरणाको मूल्य र सफाइ (justification) लाई समेत प्रमाणित गर्न सक्दैन। त्यही भएर यहाँ हामीले हाम्रो अस्तित्वको शुद्ध बुद्धिवादी धारणा (purely rational conception) का सीमाहरूको सामना गर्न पुग्छौं।”

२) वर्नर हाइजेनवर्ग (Werner Heisenberg)-

शोडिन्जर (schrödinger) लगायत हाइजेनवर्ग भनेका क्वाण्टम मेकानिक्सका पिताहरू हुन् जसले भौतिक शास्त्रमा क्रान्ति नै त्याएका थिए। उनी “म्याटियक्स क्वाण्टम मेकानिक्स” भनेर जानिने भौतिकशास्त्रको शाखाका आविष्कारकको रूपमा प्रख्यात छन्। उनले सन् १९६२ मा भौतिक शास्त्रमा नोबेल पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए। हाइजेनवर्ग भन्दछन्, (१) “भौतिक शास्त्रले पूरै निश्चित सीमित सम्बन्धहरूको विषयमा मात्र निर्णय दिन्छ जुन केवल तिनै सीमित दायराहरू भित्र मात्र मान्य हुन्छ।” हाइजेनवर्ग, पाउली र बोहर सबै नोबेल परस्कार प्राप्त भौतिक शास्त्रीहरू हुन् र उनीहरूले दर्शन (philosophy) ले भौतिक शास्त्रको बाँदरले भैं नक्कल गरेकोमा सधैं विलौना गर्थे। (२) यद्यपि हाइजेनवर्ग कडा किसिमले नै विश्लेषणात्मक (analytical) र प्रयोगाश्रित (empirical) हुन सक्यो तापनि उनले पोजिटिविज्म (positivism) मात्रालाई अर्थात् शुद्ध रूपमा विश्लेषणात्मक र प्रयोगाश्रित मात्र हुन खोज्नुलाई तिरस्कार नै गर्थे— केन विल्वरले आफ्नो किताब The Quantum Questions मा लेख्छन्। (३) हाइजेनवर्गले अझै भन्दछन्, “विज्ञानले आफ्नो धारणा र वस्तुगत अर्थ दिन प्रयास गर्दछ। परन्तु धार्मिक भाषाले जगत्को यही विषयगत र वस्तुगत पक्षमा छुट्ट्याउने कामबाट बच्नपर्छ किनकि कसले वस्तुगत पक्षलाई विषयगत पक्षभन्दा बढी वास्तविक दावी गर्न साहस गर्दछ ?” (४) आधुनिक विज्ञान आफ्नो शुरूताका जानी बुझी नम्रताले युक्त भएबाट परिचित थियो। यसले केवल निश्चित सीमाभित्र रहेका सम्बन्धहरूको मात्र बयान गर्दछ जो तिनै सीमाभित्र मात्र मान्य हुन्छ। परन्तु उन्नाइसौं शताब्दीमा नम्रता (modesty) धेरै नै

खतम भएर गयो । भौतिक ज्ञानले नै सम्पूर्ण प्रकृतिको नै दावी गर्न सक्छ भन्ने मानिन थालियो । भौतिक शास्त्र स्वयं दार्शनिक बन्न चाहन्यो र चारै तिरबाट माग हुन थालियो कि सबै सच्चा दार्शनिकहरू वैज्ञानिक हुनुपर्छ (यहाँनेर म थम्न चाहन्छु कि राहुलले पनि ठीक यही बेलाको धारणामा फँसेर ठीक त्यही गल्ती गरेका छन् र यहाँ अझे पनि केही बौद्धहरू छन् जो पनि त्यही गलत धारणाको लहै लहैमा बगेकै छन्)। हाइजेनवर्ग भन्छन्, “आज भौतिक शास्त्र आधारभूत परिवर्तनबाट गुज्जिदैछ जसको सबभन्दा मूल लक्षण (characteristic trait) भनेको नै यसको आफ्नो पहिलेको स्वपरिसीमा (self limitation) मा फर्किनु हो ।” (यसको अर्थ के हो भने भौतिक शास्त्रको आफ्नो सीमा (self limitation) ले नै यसलाई सीमित बनाइदिन्छ, याने रोकिदिन्छ जसले गर्दा विज्ञानले देवी देवताहरू छन् कि छैनन् भन्ने जस्तो खालका प्रश्नहरूसँग सम्बन्धित वैज्ञानिक भनाइ व्यक्त नगर्ने मात्र होइन गर्न पनि सक्दैन ।)

३) एर्विन शोडिन्जर (Schrödinger)—

शोडिन्जर ‘क्वाण्टम मेकानिक्स’ को तरङ्ग समीकरण (wave equation) का जन्मदाता थिए । त्यो तरङ्ग समीकरणलाई आधुनिक क्वाण्टम मेकानिक्सको मुटु नै मानिन्छ । यसको लागि उनले सन् १९३३ मा भौतिक शास्त्रको नोबेल पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । उनले भन्छन् (१) “शुद्ध मानवीय दृष्टिकोणले विज्ञानको कति महत्व छ भन्ने कुराको विरुद्ध आफूलाई पूर्वाधीनी बनाउन त म चाहीदैन, तर ती सबका बावजूद पनि, मैले के मान्न सकिन्दैन भने विषय र विषयी (subject and object) को सम्बन्धको बारेमा गहीरो दार्शनिक खोज र तिनीहरूको विचको भेदको सही अर्थ तौल्ने तराजू स्पेक्ट्रोस्कोप (spectroscope), सूक्ष्मदर्शक यन्त्र (microscope), दूरदर्शक यन्त्र (telescope), गाइगेर मूलर काउण्टर, विल्सनको क्लाउड चेम्बर, फोटोग्राफिक प्लेट, रेडियो एक्टिव क्षयलाई नाप्ने व्यवस्था र अन्य के के द्वारा भौतिक र रासायानिक मापन गरी आएको परिमाणात्मक परिणाम (quantitative result) मा भर पर्छन् ।” (२) “मेरो वरिपरिको वास्तविक जगत्को वैज्ञानिक तस्वीर साहै नै अपूर्ण छ । यसले धेरै तथ्यगत सूचनाहरू दिन्छ, हाम्रा सबै अनुभूतिहरूलाई एउटा गजबले मिलेको क्रममा (magnificently consistent order) मा रख्छ, परन्तु यो हाम्रो हृदयको सांच्चिकै नजीक भएका, हामीलाई सांच्चिकै मतलब भएका सबै विषयहरूका

बारेमा भने दारूण किसिमले (ghastly) मौन छ । यसले हामीलाई रातो र नीलो, तितो र मीठो, शारीरिक पीडा र शारीरिक सुखको विषयमा केही पनि भन्न सक्दैन । यसलाई सुन्दर र कुरूप, रामो र नरामो, ईश्वर र शाश्वतताको बारेमा केही पनि याहा छैन । कहिले काहिँ विज्ञानले यी क्षेत्रहरूका जवाफ दिन खोजेको जस्तो बहाना गर्ने गर्दै परन्तु ती उत्तरहरू प्रायः यति सिल्ली हुन्छन् कि हामी ती जवाफहरूलाई त्यति गम्भीर रूपमा लिन अभिरुचि तै राख्न सक्दैनै” (यहाँ ‘god’ भन्ने शब्दले सामान्यतया ईश्वरलाई जनाउँछ, तापनि राहुलको देवी/देवताको प्रश्नलाई पनि राख्न सकिन्छ) (३) “म कहाँबाट आएँ र म कहाँ जान्छु” भन्ने प्रश्न एउटा ठूलै अगाध (unfathomable) प्रश्न हो, र हामी सबैका लागि उही प्रश्न हो । विज्ञानसँग यसको जवाफ छैन ।” (यहाँ म तपाईंहरूलाई याद दिलाउन चाहन्छु कि हाइजेनवर्गका लागि विज्ञानको स्वपरिसीमा (self limitations) को कारणले गर्दा विज्ञानले त्यस्ता प्रश्नको जवाफ दिन सक्दैन र दिईन ।) (४) “यो सबै प्रदर्शनी (display) को अर्थको बारेमा विज्ञान दर्दनाक रूपमा मौन छ (जसलाई यसले परिमाणात्मक रूपमा फेरि त्यति राम्रोसँग मापन गर्न सक्छ) ।” (५) “घटना (phenomena) हरूको आधारलाई तार्किक चिन्तनद्वारा सबै सम्भाव्यताहरूमा समाल्न असम्भव हुनसक्छ किनकि तार्किक चिन्तन पनि घटनाहरूकै एक भाग हो र पूर्ण रूपमा तिनीहरूमा मुछिएको हुन्छ । धेरै अवस्थाहरूमा तार्किक चिन्तनले हामीलाई एक विन्दुसम्म पुऱ्याउँछ, त्यसपछि हामीलाई भुलाएर छोडिदिन्छ ।”

४) वूल्फरयाङ्ग पाउली (Wolfgang Pauli)—

म्याक्स बोर्न (Max Born) का अनुसार त पाउलीको प्रतिभा (जेहेन्दारी) आइन्स्टाइनको भन्दा पनि बढी थियो । उनी मेधावी र विचारहरूको कडा समालोचक (ruthless critic of ideas) थिए । बौद्धिक भद्रापन (intellectual sloppiness) या युक्तिविरोध (logical inconsistency) ले त्यसको अभागी लेखक (या प्रस्तुतकर्ता) माथि पाउलीको त्रोध नै वर्षाईदिन्यो । उनको विश्लेषणात्मक र बौद्धिक प्रतिभाका बावजूद पनि, या अझे भन्ने हो भने, त्यस्तै कारणले नै उनले जोड दिइराखे कि बुद्धिवादीतालाई रहस्यवादले परिपूरण गरेको (supplimented) हुनै पर्छ । उनले अन्त्यमा सन् १९४५ को नोबेल पुरस्कार प्राप्त गरे । उनले आफ्नो किताब ‘Across The Frontiers’ मा लेख्छन्— “बुद्धिवादी सूत्रबाट

(rational formulations) निकालिएको सिद्धान्त (thesis) लाई कहिलै पनि एक मात्र सम्भव मानव तर्क (human reason) भन्ने पूर्वमान्यता (presupposition) बनाउनु हुँदैन ।”

५) सर आर्थर एडिङ्टन् (Sir Arthur Eddington)-

एडिङ्टनले सैद्धान्तिक भौतिक शास्त्रका गति, क्रमविकास र तारामण्डलहरूको आन्तरिक संरचना प्रणाली (constitution of stellar systems) जस्ता विषयहरूमा धेरै योगदान गरेका छन् । उनी नै सापेक्षतावादको सिद्धान्तलाई राम्रोसँग बुझ्ने पहिला सैद्धान्तिक व्यक्ति हुन् । उनले नै सर्वप्रथम आइन्स्टाइनको सापेक्षतावादको सिद्धान्तलाई प्रमाणित गरिदिने सौर ग्रहणको फोटो खिच्ने यात्रा मण्डलीको नेतृत्व गरेका थिए । उनलाई सन् १९६० मा ‘नाइट’ उपाधिले भूषित (kinghted) गरियो । ती सर एडिङ्टन् भन्दछन्—
(१) “भौतिक शास्त्रले रहस्यवादलाई समर्थन गरेको त हैन तर त्यसलाई नकारेको पनि हैन ।” (२) “भौतिक शास्त्रको तस्वीरले यति धेरै कुरालाई छुट्याएको हुन्छ जुन यति महत्वपूर्ण हुन्यो, कि यसले अनुभवहरूको पूरै पक्षलाई समेट्छ भन्ने सल्लाह दिनै सकिन्न ।” (३) “हामीले चिन्न सक्छौं कि जस्तो खालको ज्ञान पछाडि भौतिक शास्त्र कुदिरहेको छ त्यो ज्ञान अति नै सीमित र एक पक्षीय भएको हुनाले मानव अध्यात्मको पूरै बातावरणलाई बुझ्न सक्षम हुन सक्दैन ।” (४) “कसैले यो किन मान्यु पन्यो कि सबै पदार्थदेखि लिएर मानव प्रकृतिसम्मका सबै कुरालाई कुनै मापदण्डबाट नापेरै हेन सकिन्छन् या जगत्— रेखाहरू (world-lines) को परिच्छेद-विन्दुपथ (intersections) को रूपमा व्यक्त गर्न सकिन्छ ?” (५) “जसले सत्यको खोजी गर्दा आत्मज्ञानको आसन चित्त (चेतना= consciousness) हो भनेर बाट शुरू गरेर अघि बढ्छन् उनीहरूले जीवनको अनुभूतिका त्यति नै ठोस तथ्यहरूलाई सामना गरिरहेका हुन्छन् जति कि चित्त (consciousness) लाई स्पेक्ट्रोमिटर र माइक्रोमिटरका पाठांकहरूलाई पढ्ने यन्त्रको रूपमा मानेर खोज शुरू गर्नेले सामना गर्दैन् ।” (६) “यो सम्भवतः सत्य हो कि अहिलेको विज्ञानको सोचाइमा आएका परिवर्तनले विज्ञान र धर्मको बिचको सम्झौता (reconciliation) को वाधालाई केही कम त गर्ला तैपनि कुनै प्रस्तावमा पनि धर्मलाई विज्ञानको उपलब्धिमा आधारित बनाउने कुरालाई धेरै नै होशियारका साथ

छुट्याउनु पर्ने हुन्छ । मेरो भनाइ त के छ भने यस्तो खालको कुनै प्रयासको पनि म विरोध गर्न चाहन्छु ।” (७) “यदि हामीले भौतिक शास्त्रीका औजारहरूले नाज्ञ सकेको, तौलन सकेको या गणितज्ञहरूका मेट्रिकल सिम्बोलहरूले बयान गर्न सकेको कुराभन्दा माथिका हाम्रो जगत्का वरिपरि भइराखेका कुराहरूको महत्व नै नदेख्ने हो भने त हाम्रो जीवन अत्यन्त अविकसित र साँधुरो हुनेछ ।” (८) “आफ्नो चित्तलाई पनि ‘आफ्नै हो’ भन्नलाई समेत भौतिक शास्त्रको अनुमति लिनुपर्ने जस्तो अति घमण्डी अवस्था अब बितिसक्यो (आफूले विश्वास गर्नुभन्दा अगाडि कुनै चिज पनि वैज्ञानिक तवरबाट प्रमाणित हुनैपर्दै भन्ने विश्वास गर्नेहरूका लागि यो एउटा राम्रो बूंदा हो ।”

यसरी पाँचजना सुविख्यात भौतिक शास्त्रीहरू, जसमध्ये चारजना भौतिक शास्त्रको नोबेल पुरस्कार विजेता नै छन् भने एकजना ‘नाइट’ उपाधिप्राप्त हुन्, उनीहरूले स्पष्टसँगै त्यस्तो चिन्तनलाई नकारिसकेका थिए, जसलाई राहुलले सम्भवतः भौतिक शास्त्रले देवी/देवताको अस्तित्व गलत सावित गर्ला भन्ने जस्ता आशा गरेर बसेका थिए । तर्क (न्याय) को भाषामा भन्ने हो भने राहुलले ‘catagorical error’ गरेका हुन् । भौतिक शास्त्रले देवी/देवता छन् कि छैनन् भन्ने जस्ता प्रश्नलाई छुन पनि छैनन् र छुन पनि सक्दैन । भौतिक शास्त्रको क्षेत्रभित्रै यो प्रश्न पैदैन या भौतिक शास्त्रका परिसीमाहरू भित्र उक्त प्रश्न वर्गीकृत हुनै सक्दैन ।

भौतिक शास्त्रको अध्ययनको क्षेत्र/वर्ग/परिसीमा आदिलाई ‘स्वपरिसीमित’ (self-limitating) भनेर हाइजेनवर्गले बताएका छन् किनकि यो भौतिक पदार्थहरूका मापन (measurement) र क्रिया-प्रतिक्रियासँग सीमित छ, जसलाई मापन गर्न सकियोस् । आधुनिक भौतिक शास्त्रले अवश्य पनि यो दावी गर्दैन कि वास्तविकताको पूर्णता भनेको यही मापन गर्न सकिने कुरा मात्र हो । कुनै मूर्खले पनि देख्न सक्छ कि देवी/देवता भनेका यस्ता मापन गर्न सकिने भौतिक राशिका वास्तविकता (physical reality) होइनन् । राहुल र उनी जस्ता प्रकारका अन्य व्यक्तिहरूले गरेको गलती भनेको वैज्ञानिक भौतिक जगद्दृष्टिलाई नै एक मात्र वास्तविक, सत्य, तथ्य, सम्भव, अर्थपूर्ण जगद्दृष्टि हो ।

अनुवाद- नारायणप्रसाद रिजाल, संकलन- विजय सर्गः बोधिपुष्पाञ्जलि ५५

उत्तर आधुनिक सोचमा बुद्धधर्म

■ डा. गणेश बहादुर माली

त्यसो त रेष्टुराँमा गएर खाना खान जाने वैज्ञानिकले त्यहाँको टेबुल र खानालाई इलेक्ट्रन, प्रोट्रन र न्यूट्रन तथा परमामाणविक कणहरूको शक्ति तरंगद्वारा सलबलाई रहको भुण्ड (अरिंगालको गोलामा अरिंगालहरू जस्तै) देख्दा हुन् र खाना मुखमा राख्दा स्वादलाई खानाको अणुले हानिएर तरंगित जिङ्गोको स्वादलिने ठाउँ (Taste bud) को अणुबाट उत्पन्न मसितफक्मा जाने कम्पनजस्तै देख्दा हुन् तर साधारण व्यक्तिहरूले खाना राख्ने टेबुल मात्रै देख्दछन् र दालभात तरकारीको स्वाद मात्र थाहा पाउँछन्।

वास्तवमा संसार कस्तो छ, हेनेको आँखा (वृष्टिकोण) मा निर्भर गर्दछ । ऐटा गणितधूरले संसारभरी नै शक्ति समीकरणहरू (Equation of forces) अथवा व्यवकलक वा चलनकलनका समीकरणहरू मात्र देख्दो हो, ऐटा कलाकारले यत्रतत्र गजबको चित्रमा उतार्न योग्य दृश्यावलीहरू मात्र खेख्दा हुन्, ऐटा संगीतज्ञले यत्रतत्र संगीत फुटिरहेका (रचनाको गानमा, नदीको कलकलमा हावाको सिरिसिरिमा, ऐटा वालकको रोदनमा, इत्यादि) ऐटा गणितज्ञ दाशनिकले ईश्वर बारे आफ्नो अवधारणा यसरी व्यक्त गरेका थिए- यदि ईश्वर हुँदो हो त संसारको सर्वश्रेष्ठ वैज्ञानिक हुनुपर्छ ।

आजभोलि विज्ञानको युग हो । हालसम्म त विज्ञान संसारबारे यथार्थसत्य हासिल गर्ने गोरेटोमा वामे सर्दैछ, तर त्यो दिन पनि आउनेछ, जब विज्ञानलाई परमाणविक कणहरूदेखि लिएर महान निहारिका (Super galaxy) तक जान्न केही बाँकी रह्नैन । यसरी जब विज्ञान पूर्णतामा पुग्नेछ तब हालसम्म केवल परिकल्पित ईश्वरले भोगिआएको सर्वज्ञता, सर्वव्यापकता र सर्वशक्तिमानको पदवी विज्ञानले पाउने छ । त्यतिखेर बुद्धधर्म के हुने होला?

बुद्ध आफ्नो जमानामा एक पूर्वविकसित मानव (महामानव) थिए । उनी सबैले प्रत्यक्ष अनुभव गर्न सक्ने सत्यमा आस्था राख्ये- यस विश्वमा कार्यकारणवाद (हेतुवाद Cause and Effect Relationship) तथा प्रतीत्यसमुत्पादको श्रृङ्खलामा संसार चलिरहेको, भवचक्र

घुमिरहेको देख्ये, सोही बमोजिम सबकुछ संचालन भइआएको र भविष्यमा पनि भएर जानेमा उनी विश्वस्त थिए, सोही बमोजिम सबकुछ संचालनभई अनित्यता तथा अनात्मिकता प्राप्त यस विश्वमा केवल अविद्या अज्ञानवश जतातै आसक्ति (तृष्णा) को कारण तडिपरहेका व्यक्ति

(पुद्गल, पृथक्जन) प्रति उनको हृदय करूणाले ओतपोत हुन्थ्यो, अतः सम्भाई बुझाई, सत्य कुरा प्रष्टदेखाई दुःखबाट छुट्कारा दिलाउन उनी चाहन्थ्ये र यसकै निमित उनी आफैले हिंडेर दुःखबाट मुक्त भई अनुभव गरेको चारआर्यसत्य मार्गलाई प्रवर्तन गरिदिए । प्रतीत्यसमुत्पाद र हेतुवादअनुसार संसाररूपी चक्र (भवचक्र) को व्याख्या पनि गरिदिए । हालसम्म उनले देखाएको बाटोमा हिंडी लाखौले दुःखबाट छुट्कारा पाइसकेका छन् । बुद्धधर्म बारे बारे मूल सत्यतथ्य यिनै हुन् - शील, समाधि-प्रज्ञाको मार्ग (अष्टागिक मार्ग) कुनै पाप (अकुशल) कर्म नगर्नु, सबै कुशल कर्म सम्पन्न गर्नु र आफ्नो चित्त क्लेशरहित राख्नु (राग, द्वेष, मोह, काम, कोथ, लोभ, डाह, इर्ष्या, मात्सर्य आदि पाशविक प्रवृत्तिहरू आदि क्लेश चित्तबाट पखालेर पठाउनु) यही बुद्धको अनुशासन हो ।

बुद्धको युग वैज्ञानिक युग थिएन, तर पनि उनी त्यस युगका महान् सत्यद्रष्टा वैज्ञानिक-सोच पद्धतियुक्त व्यक्ति (Super Scientist) अवश्य थिए, उनकै कार्यकारणवादको सूत्र पक्केर वैज्ञानिकहरू अधि बढेका हुन् र अधि बढै छन् । बुद्धको वादबारे अस्सिजिको यो उक्ति-

ये धर्मा हेतु प्रभवाः हेतु तेषां तथागतोह्यवदत् ।

तेषां च यो निरोधः एवंवादी महाश्रमणः ॥

२६०० वर्षपछि पनि गुंजिदै छ, जसलाई पहिलोपटक सुनेर सारीपुत्रलाई निर्मल चक्षु (सत्य-दृष्टि) उत्पन्न भएको थियो । आजको समयका लोकप्रिय अवधारणाहरूबाट, जुन अगाडिका पुस्ताहरूबाट विरासतमा प्राप्त भएका थिए, बुद्ध पूर्णरूपले परिचित थिए शायद प्रभावित पनि । जस्तै स्वर्ग, नरक, देवी देवताहरूका अवधारणाहरू, अनेक तहमा युवाहरू, लोकहरू, नाग, गन्धर्व

यक्ष किन्नरहरू ऋद्धि पादहरूका अवधारणाहरू, पूर्वजन्म, पुनर्जन्म, पूर्वजन्मानुसृति ज्ञान कर्मफल आदि अवधारणाहरू। यिनै अवधारणाहरूको जगबाट माथि सम्यक् दृष्टिको सतहमा जनसाधरणलाई माथि उठाएर यथार्थ सत्यको बोध गराउने कार्य दुष्कर अवश्य थियो, तर केही हिचकिचाहटपछि, चित्तमल कम भएका तीक्ष्ण बुद्धिका व्यक्तिहरू पनि त होलान् भन्ने विचारले उनी धर्मचक्र प्रवर्तन गर्न तयार भए। प्रचलित अवधारणाहरूमध्ये चित्तमा क्लेश उत्पन्न गराउने खालका अवधारणाहरू (जस्तै सत्कायदृष्टि, वलीप्रथा, दश अकुशल कर्म, अभिध्या, व्यापाद, मिथ्यादृष्टि) को विरोधमा उनले आवाज उठाए, मानव कलंक जातिपाति र जन्मैले ब्राह्मण श्रेष्ठ हुन्छ भन्ने ब्राह्मणवादको विरोधमा आवाज उठाए, तर जति पनि अवधारणाहरूले पतनतिर लैजादैनये तिनीहरूलाई त्यसै छोडे। ती जनमानसमा प्रचलित अवधारणाहरूलाई बुद्धले निर्वाणमार्गमा माथि उठ्ने पाइला टेके ढुंगा (Stepping Stone) सरह प्रयोग गरे। त्यसकारण यस्ता अवधारणाहरूको विरोधमा उनले कपाल दुखाई मत मतान्तर शृजना गरी वादविवादमा फँस्न उत्तम जीवन यापनको लागि अत्यावश्यक समझन्ये, र यस्तै मत मतान्तरको कान्तार (जंजाल) मा नफस्न आफ्ना भिक्षुहरूलाई निर्देशन दिन्थे। आफू पनि “आर्य मौन” धारणा गर्थे।

बुद्धको यो बुद्धिमानी अनुकरणीय छ। यसैलाई अनुकरण नगर्दा बौद्धहरू बढी तार्किक भएर मतहरूको दलदलमा नराम्भरी फँस्न पुगेका छन्।

संसारमा दुःखरूपी समस्या जुन उत्पन्न भइरहेको छ, त्यस्को लागि प्रत्येक आफ्नो नाकै अगाडि जे जस्तो भैरहेकोछ त्यसैलाई मात्र विना पूर्वाग्रह ठीकसंग बोध गरी “जे जति समुदय धर्मयुक्त छन् सबै निरोध धर्म पनि छन्” भन्ने निर्मल ज्ञानचक्षु उत्पन्न गर्न गराउन पर्याप्त थियो र छ पनि। चतुरार्थ सत्य बारे उनले यसरी नै प्रकाश पारे। दुःख छ त कारणवश नै दुःख छ, कारण छ त त्यस्को निरोधकर्म छ, निरोध छ त त्यस्को मार्ग (अष्टांगिक मार्ग) पनि छ। जसअनुसार जहाँ जसरी दुःख उत्पन्न हुन्छ त्यहाँ त्यसरी नै त्यसलाई निरोध पनि गर्न सकिन्छ। त्यस्को निर्मित न कसैलाई प्रार्थना गर्नु आवश्यक हुन्छ, न त्यसबेलाका देव, स्वर्ग, नरकादि अवधारणाहरूसंग नै कुनै लेनदेन छ। आफू र आफ्नो भने केही छैन भन्ने सत्यलाई व्यक्ति स्वयंले ध्यानचिन्तनद्वारा छलांग देखन सक्छ

भने त्यसको लागि आत्मामा विश्वास गर्नेहरूसंग खिचलो उठाउनु पर्ने कुनै आवश्यकता थिएन। बुद्धको यस मार्गमा वैज्ञानिकहरूको स्वतन्त्र चिन्तर र खोजजस्तै कुनै ईश्वर वा आत्मावादीहरूको भावनामा आँच आउने भन्ने कुरै उठ्दैन। विषालु वाण लागेको मान्द्येको उदाहरण दिई उनी भन्न चाहन्छन् कि हाम्रो आवश्यकता वाण फिकी औषधि गर्नु हो न कि अन्य झमेलाहरू खडागरी व्यर्थमा समय गुजारी मरेर जान्।

आज यदि बुद्ध जस्ता व्यक्ति हुँदा हुन् वा आजको सयवर्षपछि हुँदा हुन् तर उनले आज प्रचलित अवधारणाहरू (जस्तै विज्ञान र प्रविधिको प्रगति) लाई कुन दृष्टिले हेर्ला, यस बारे यकीनन केही भन्न बुद्ध जस्तै व्यक्तिले मात्र सक्लान, तर यति त अवश्यनै भन्न सकिन्छ कि भविष्यमा विज्ञानले पूर्णता प्राप्त गरेतापनि, बुद्धले दिएका प्रायोजनीय (Practical), परिणाम मुखी (Pragmatic) मानवीय (humanitarian) यथार्थताबोध (Inter as it is) तथा बहुजन हिताय बहुजन सुखायको मूलसूत्रको मार्गहरूले सुन्दर भविष्यसम्म पनि मानवहरूलाई सभ्यसमाज निर्माण गरी शान्तिपूर्वक रहने बारे मार्ग र प्रेरणा दिई रहने छन्।

बुद्धबाट हामी यो पनि शिक्षा लिन सक्छौं कि कुनै नयाँ सत्यलाई प्रकाशन ल्याउनु परे वर्तमानमा भएका सबै अवधारणाहरूलाई अमूल नष्ट गर्नु कुनै आवश्यक छैन, किनकि सत्य समझमा आएपछि भ्रामक असत्यहरू आफै भरेर जान्छन्, रूखबाट चुटकारा दिने मार्गलाई प्रकाशमा ल्याए।

जनमानसका अवधारणाहरूलाई यथाभूत नै भएर, गणितीय र वैज्ञानिक समीकरणहरूको दृष्टिकोणले नहेरीकन पनि अनित्यता, अनात्मिकता र दुःखलाई अनुभव गरी शील, समाधि र प्रज्ञाको मार्गमा लागी दुःखबाट चुटकारा पाउन सकिन्छ, यस तथ्यलाई उनले सिद्ध गरी दिए, ज्ञान विज्ञानरूपी नौका दुःख सागर पारतर्नलाई मात्र हो, टाउको भार उठाई घुम्नलाई होइन, भन्ने उपमा दिएर उनले मतमतान्तरको दलदलमा डुबेर आनन्द खोज्नेहरूलाई सचेत पनि गराइदिएका छन्।

विश्वविभूति बुद्धानुभावले सबैको कुशल मंगल होस् ।

सन् २००७ मा लुम्बिनी घुम्नेको संख्या १० लाख

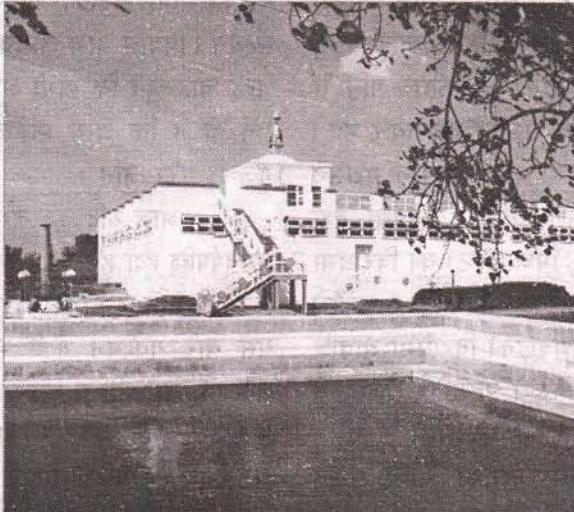
■ कुलमणि ज्ञवाती, बैरहवा

बौद्धजन्मस्थल लुम्बिनी भ्रमणमा आउने स्वदेशी तथा विदेशी पर्यटकको संख्या यस वर्ष उल्लेख्य बढि भएको छ । लुम्बिनी विकास कोष सूचना शाखाका अनुसार सन् २००७ मा लुम्बिनी घुम्नेको संख्या नोभेम्बरसम्म १० लाख नाधिसकेको छ ।

लुम्बिनीमा निर्मित स्वदेशी तथा विदेशी सबै बौद्ध विहार र अन्य आकर्षक स्थल भरिभराउ छन् । माला पसल र क्युरियो किन्नेको पनि ताँती नै छ । कहिलेकाही त रेकर्ड संकलन नै गर्न नसकिने अवस्था छ, यस वर्ष लुम्बिनी आउनेको संख्या नसोचेकै भयो । सूचना शाखा सहायक केशव चौधरी भन्दछन्- “लुम्बिनी गुरुयोजना पूरा हुने हो भने त घुम्न आउनेको संख्या अझ बढन सक्छ । लुम्बिनीमा देशका विभिन्न ठाउँका विद्यालय, उच्च मा.वि., कलेजका विद्यार्थी, विभिन्न समूहमा आबद्ध महिला तथा अन्य समूह बढीमात्रामा विशेष रुचिका साथ भ्रमणका लागि आइरहेका छन् । उनीहरूलाई बुद्धले पृथ्वीमा पहिलो पटक पाइलाटेको स्थल मायादेवी मन्दिर, अशोक स्तम्भ, पवित्र पोखरी, नहर, शान्ति-दीप, अन्तर्राष्ट्रिय संग्रहालय तथा विभिन्न कला र संस्कृतिअनुसार निर्मित स्वदेशी विदेशी बौद्ध विहारले मन लोभ्याउने गरेका छन् ।”

कोषका प्रमुख पुरातत्वविद् बसन्त बिडारीका अनुसार लुम्बिनी आउने सबैले यहाँका सबै ठाउँलाई उत्तिकै श्रद्धा र उत्साहका साथ लिने तथा शोधखोज गर्ने गर्दछन् ।

स्वदेशी पर्यटकसँगै विदेशीको पनि यस वर्ष चहलपहल बढेको छ । सूचना शाखाका अनुसार २००७ को नोभेम्बरभित्र ६२ हजार ८ सय ८२ विदेशी पर्यटक लुम्बिनी आएका छन् । यो संख्या सन् २००६ मा ४९

हजार ५ सय ९५ मात्र रहेको थियो ।

लुम्बिनीस्थित होक्यो होटेलका प्रवन्धक तथा होटल संघ सिद्धार्थ नगरका सल्लाहकार सुवास शमली यस वर्ष लुम्बिनी आउने पर्यटकमा उल्लेखनीय बढेको बताउनुभयो । उहाँले कपिलवस्तुमा गत अशोजमा घटेको घटनाले भने अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा

लुम्बिनीप्रति पनि नकारात्मक धारणा फैलिएको भएपनि हाल विस्तारै राम्रो हृदैगएको बताउनुभयो । कपिलवस्तु घटनापछि लुम्बिनीमा जापानी पर्यटक भने घटेका छन् । जापान सरकारले लुम्बिनी, कपिलवस्तु, चितवनलगायत तराई क्षेत्रलाई संवेदनशील क्षेत्र भनेर सचेत गराएकाले पर्यटक घटेका हुन् ।

बेलहियाबाट आउनेहरू बढे

उता स्थलमार्गबाट सबैभन्दा बढी पर्यटक भित्रिने देशको प्रमुख नाका बेलहिया हुँदै नेपाल आउने पर्यटकको संख्या गत नोभेम्बरमा बढेको छ । नोभेम्बरमा यस नाकाबाट १२ हजार ९ सय ९३ पर्यटक नेपाल भ्रमणमा आएका छन् । गत वर्ष सन् २००६ को नोभेम्बरमा यस नाकाबाट ८ हजार ९ सय ८८ पर्यटक नेपाल आएका थिए ।

यस वर्ष बेलहियाबाट आएकामध्ये सबैभन्दा बढी श्रीलंकाबाट ४ हजार ६ सय २७ जना, थाइल्याण्डबाट २ हजार ६ सय ६५ जना, म्यानमारबाट ८ सय ९६ जना, दक्षिण कोरियाबाट ७ सय ६२ जना, सिंगापुरबाट ४ सय २४ जना, अमेरिकाबाट ४ सय ४ जना तथा जापानबाट ३ सय ४९ जना रहेको अध्यागमन कार्यालयले जनाएको छ । अध्यागमन अधिकृत यादव राज पाण्डेले नोभेम्बरमा आएका पर्यटकमध्ये ७ हजार १ सय ८७ जना निःशुल्क भिसा सुविधामा आएको जानकारी दिनुभयो । ○

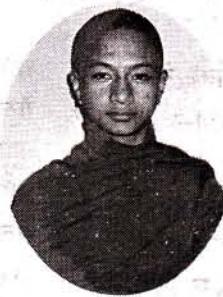
व्यवहारिक शुद्धता नै बौद्धहरूको सही पहिचान

■ श्रामणेर धर्मघोष, विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालय

जन्मने जति सम्पूर्ण प्राणीहरू एकदिन मर्नुपर्द्ध - यो धूव सत्य हो । यो कुरा सबैमा लागु हुन्छ । फरक यति छ कि कोही लामो समयसम्ब बाँच्छन्, कोही छोटो समयावधिमै उमेर नपुग्दै मर्नेन् । फेरि कुनै कुनै अकालमा मर्नेहरू पनि हुन्छन् । समयको गति अविरल रूपमा बगिनै र हुन्छ, जुन रोकेर रोकिन्न, न त छेकेर छेकिने कुरा हो । त्यो नरोकिने, छेकेर नछेकिने समयलाई जिति सक्यो त्यति रामो काममा सदुपयोग गर्नुपर्द्ध । यो कुरा सबैलाई थाहा नभएको भने होइन तर थाहा भएर पनि व्यवहारमा उतार्न सकिन्न । त्यो किन भयो ? त्यो किन भयो भने हाम्रो मन, हाम्रो वशमा छैन अनि जतिसुकै पढेलेखेका किन नहुन ? व्यवहारिक क्षेत्रमा अपूरो नै रहन्छ ।

भगवान् बुद्धले देखाउनुभएको बाटोमा त्यस्तो कुरा चल्दैन । किन चल्दैन ? किनभने भगवान् बुद्धले देखाउनुभएको बाटो मानसिक पक्ष र बौद्धिक पक्षसँगै अधि बढ्छ । यदि कुनै मान्छे बुद्धका अनुयायी बन्न चाहन्छ भने त्यसले बुद्धका उपदेशहरू धेरथोर मात्रामा सुनेको मात्र हुँदैन, त्यसलाई व्यवहारमा पनि उतारेको हुनुपर्द्ध । त्यस्तै कुनै ध्यान शिविर मा भाग लिएको हुनुपर्द्ध वा घरमै भएपनि ध्यानभावना अभ्यास गरेको हुनुपर्द्ध अनि बल्ल त्यो सच्चा अनुयायी हुन्छ । नाम मात्रको बौद्ध, So called Buddhist भनेकाले त औंशीको रातमा चन्द्रमाको आराधना गर्दै जीवन विताएसरि हुन्छ । हामीले कहिल्यै पनि एउटा कुरालाई विर्सनु हुँदैन । त्यो कुन कुरा हो भने भगवान् बुद्धको उपदेश सरलमा पनि अति सरल र गम्भीरमा पनि गम्भीरतिगम्भीर हुने गर्दछ । तर जतिसुकै गम्भीर हो वा सजिलो नै किन नहोस् उहाँको एउटै मात्र उपदेश वा चर्चनलाई हामीले व्यवहारमा उतार्न सकेको खण्डमा सारा जीवन नै सारपूर्ण हुन्छ । यसको एउटा घटना यहाँ प्रस्तुत गर्न चाहन्छ ।

एक समयमा भगवान् बुद्ध दीघलम्बक भन्ने निगममा पाल्नुभयो । त्यहाँ पाल्नुभई आरम्पूर्वक विहार गर्नुभएको अवस्थामा एकदिन एक जना ब्राह्मणले आरुनो जहान र छोरा साथमा लिई भगवान् बुद्धको दर्शन गर्नुपयो भनी जहाँ भगवान् बुद्ध बस्नुहुन्यो त्यहाँ गई उचित स्थानमा बसी पालैपालो बन्दना गरे । भगवान् बुद्धले पनि ती अभिवादन गर्ने ब्राह्मण र उनकी श्रीमतीलाई “दीर्घायु होस्” भनी आशिर्वाद दिनुभयो । परन्तु ब्राह्मणको छोराले अभिवादन गर्दाखेरि भने मौन हुनुभयो । ब्राह्मणलाई अचम्म लागेर बुद्धसमक्ष यसको कारण बुझाउन विनम्र अनुरोध गन्यो ।

भगवान्ले यो बच्चा एक हप्ता सम्ममात्र बाँच्ने कुरा बताउनुभयो । तब ब्राह्मणलाई फसाद पय्यो, अब के गर्ने ? ब्राह्मणले आरुनो छोराको दीर्घायु हुने कुनै उपाय बताउनुहुन अनुरोध गन्यो । महाकारुणिक हुनुभएका उहाँ भगवान् बुद्धले यदि एक हप्तासम्म आरुनो घरमा परिवाण गराएमा त्यो बच्चा दीर्घायु हुने कुरा बताउनुभयो ।

ब्राह्मणले त्यस्तै गन्यो र आठौं दिनमा जब ब्राह्मणले आरुनो परिवारसहित विहारमा आए । तब पालैपालो अभिवादन गर्दाखेरि ब्राह्मणको छोरालाई पनि अरूलाईजस्तै दीर्घायु होस् भनेर शुभाशिर्वाद दिनुभयो । अनि बल्ल बह्मण ढुक भयो । “त्यसो भए भगवान् शास्ता अब मेरो छोरा कति उमेरसम्म बाँच्छ त ?” भगवान् बुद्धले भन्नुभयो “एकसय वीसवर्षसम्म बाँच्छ ।” पछि त्यो बच्चाको नाम नै आयुर्वर्धन कुमार हुन गयो ।

हामीलाई अचम्म लाग्न सक्छ, यो कसरी भयो ? हामीलाई शङ्का लाग्न सक्छ यस्तो पनि हुन्छ र ? तर यस्तै भयो । धर्म सभामा भिक्षुहरूको त्यो शङ्कालाई समाधान गर्नुहुन्नै भन्नुभयो –

“अभिवादनसीलिस्स, निच्चं बुद्धापचायिनो ।

चत्तारो धर्मा बड्डन्ति, आयु वण्णो सुखं बलं ॥”

यसको अर्थ हो “आफूभन्दा गुणले, उमेरले र ज्ञानले ठूलाबढाहरूलाई अभिवादन गरी सेवा गर्ने स्वभाव भएकाहरूलाई चारवटा कुराहरूको बढ्दि हुन्छ – १) आयु, २) वर्ण ३) सुख र ४) बल ।”

यसो विचार गर्दाखेरि परिवाण पाठ गराउन् भन्ने भगवान् बुद्धको सुभाव खासै ठूलो सुभाव थिएन । त्यो सुभाव जोसुकैले पनि दिन सकिने हो । तर यहाँ सही समयमा सही व्यक्तिलाई सही सुभाव दिनु र त्यसको प्रतिफलको कुरा भने सबैले दिन सक्दैन । यस घटनाबाट भने बुद्धको व्यक्तित्व भलिकन्छ । जुन कुरा प्रकृतिको नियम हो । त्यो कुरालाई बुद्धले बोधिबृक्षमुनि अववोध गर्नुभयो । समयसापेक्ष उहाँले प्रकृतिको रहस्योदयाटन गरी मानवजीवनलाई स्वर्गमय तुल्याउनुभयो । त्यसैले सानोभन्दा सानो उपदेश नै किन नहोस्, त्यसलाई व्यवहारमा नउतारेसम्म हाम्रो जीवनमा कुनैपनि सकारात्मक परिवर्तन आउन सक्दैन । फेरि त्यो सानोभन्दा सानो उपदेशलाई पनि श्रद्धापूर्वक अप्रमादि भएर ग्रहण गर्दाखेरि हाम्रो सारा दिलोदिमाग र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन हुन्छ । साथै जीवन नै सुख र शान्तिमय हुन्छ । ○

सन्दर्भ महापरिनिवारण

■ कोण्डन्य

त्रिपिटकअन्तर्गत दीघनिकायको महावर्गको तेस्रो सूत्र हो- महापरिनिब्बाण-सूत्र अर्थात् महापरिनिवारण-सूत्र । यो सूत्र सम्भवतः दिघनिकायको सबैभन्दा बढी महत्वले भरिएको सूत्र हुनसक्छ । भगवान् बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरिसकेपश्चात् ४५ वर्षसम्म अनवरत रूपमा धर्म-दर्शन प्रचार-प्रसार (संचार) गरेको अन्तिम वर्ष (४८३ ई.पू. तिर) का बारे पूर्ण विवरण समेटिएको, बुद्धको जीवनको अन्तिम घडी (महापरिनिवारण शय्या) बडो मार्मिक ढंगले मुटु विभन्ने (मर्मस्पर्शी) तवरको कारूणिक दृश्य-यथार्थ चित्रण यस सूत्रमा उल्लेख भइराखेको छ ।^१

७९ औं बसन्त पार गरी ८० औं वैशामा पाइला टेकेका बुद्धको शारीरिक बनावट परिवर्तन हुँदैजान्छ, अनुहारमा माँसपेशी खुम्चिंचदै चाउरी पर्दैजाने हुन्छ, गालाका हाडमाथि फोका उठेकै देखिन्छ, शारीरिक अस्वस्थता देखापर्छ, भलाकुसारी हेरचाह गर्नुपर्ने स्थिति पैदा हुन्छ, टाउको (शीर दर्द) दुखे, जिउ (ढाड) दुखे हुन्छ, वृद्धताले निम्त्याउन्छ, बुढोभएकै महसूस हुन्छ, शारीरिक रूपले सन्चो नभएतापनि मानसिक रूपमा सतर्क एवं सजगता अपनाएर बस्छन् । दाहिने हात, देव्रे हातझै भूमिका निर्वाह गरीराखेका सारिपुत्र र मौद्गल्यायन पहिले नै परिनिवारण भैकेका हुन्छन् । राजउपासक राजा प्रसेनजित (कोशल) ब्रितिसक्छ, भने राजगृहका मगधापति राजा बिम्बिसार आफ्नै छोरो अजातशत्रुद्वारा जेलमा यातना भोगिराखेका हुन्छन्, यसरी नै महाउपासक अनाथपिण्डिक पनि देहावसान भैसकेको हुन्छ^२ । बुद्ध राजृगहस्थित गृहकूट पर्वतमा विराजमानावस्था, राजा अजातशत्रुले प्रभावशाली वज्जी (लिच्छवी) हरू माथि पुनः पुनः आक्रमण गर्दैहँदा पनि सफलता हासिल गर्न नसकेपछि, आफ्ना मन्त्री वर्षाकारलाई बुद्धसमक्ष सफलता प्राप्तिको माध्यम के होला भनी सोधनी गर्न पठाउँदा दिएको सात अपरिहाणीय उपदेश उल्लेखनीय देखिन्छ :

सप्त अपरिहाणीयधर्म

१) बराबर नित्यरूपले सम्मतिका लागि संगठित, एकतृत एवं समागम हुने (सन्निपात बहुल) ।

- २) सधै एकतृत एवं संगठित भएर बस्ने ।
- ३) गैरकानूनी (अप्रज्ञप्त) काम कुरा त्याग गर्ने प्रज्ञप्त कुरालाई निरन्तरता दिईजाने ।
- ४) आफूभन्दा ठूला व्यक्तिहरूलाई मान-सम्मान, आदर-सत्कार तथा मानमर्यादा राख्ने ।
- ५) परस्ती गमनबाट टाढिने महिलाहरूलाई इच्छा विरुद्धमा जवर्जस्ती कर्णे नगर्ने (इच्छाविरुद्ध जवर्जस्ती) ।
- ६) नगरभित्र-बाहिर रहेका पूजनीय चैत्यको (स्तूप) पूजा-सत्कार गरी यथावत राखी नष्ट हुनबाट रोक्ने (धार्मिक देव-देवालय, विहार आदि सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण एवं संवर्द्धन) ।
- ७) अरहतहरूका लागि उचित धार्मिक रक्षा (धर्मगुरु वा आध्यात्मिक गुरुहरूका लागि उचित सम्मान) ।

उपरोक्त सातवटा बुँदालाई जवसम्म वज्जीहरूले पालना गर्दै रहने हुन्छन् त्यतिबेलासम्म उनीहरूको उत्तरोत्तर उन्नति, प्रगतिका साथै अभिवृद्धि नै भइरहने हुन्छ । जो-कसैले पनि उनीहरूमाथि विजय हाँसिल गर्न सक्दैन भनी बुद्धले वर्षाकारलाई स्पष्टीकरण दिन्छ । यसपछि बुद्धले भिक्षुहरूका परिषदमा 'भिक्षु संघ' कसरी सुव्यवस्थित पान्ने, कसरी भविष्यसम्मन सुचारू रूपले निरन्तरता दिईलाने भन्ने सवालमा तीन तवरबाट सप्त अपरिहाणीयधर्म देशना गर्दै लगे ।

बुद्धले वेलुवग्राम (वेणुग्राम) मा अन्तिम वर्षावास विताइरहँदा बीचैमा उनलाई ठूलो रोग-व्याधिले सताउँदै, रोगले धेरै च्यापेर मरणान्तक पीडा-वेदना (दर्द) हुन्छ । केही स्वस्थतासँगै 'आनन्द ! भिक्षुसंघले मबाट के आशा लिएर बसेका छन् ? मैले भित्र-बाहिर केही नष्ट्याइकन (नरहर्षारी) धर्मोपदेश गरेको छु । तथागतको धर्म अनुशासनमा आचार्यमुष्टि (रहस्य) छैन । मबाट केही उपदेश दिन बाँकी रहेकोछ र ? म बृद्ध भएँ, ८० वर्षमा पाइला टेक्ने समय नजिकिदै छ, आनन्द ! जसरी बिगिएर थोत्रो भैसकेको पुरानो (जीर्ण) गाडी यताउति बाँधी चल्ने हो त्यसरी नै मेरो शारीर पनि बल-तल्ल मात्र चलिरहेको छ ।' भनी एकदमै कारूणिक भाकामा पुनः-

१) कोण्डन्य संधाराम, सक्षित दीघनिकाय व मस्तिष्मनिकाय, (यैः जानज्योति कसाकार ..., वि.सं. २०५६), पृ. २२-२८ ।

२) कोण्डन्य, "बुद्धको अन्तिम यात्रा", आनन्दभूमि, वर्ष ३३ अंक १, पृ. २३-२८ ।

...आनन्दो ! अत्तदीपो भवो अत्त सरणा, न अनञ्ज सरणा अर्थात् आफै आफ्नो दीप (ज्योति) भई, आफ्नै शरण धारण गर (स्वावलम्बी बन), अरुहरूको शरण पर्ने होइन, धर्म-शरण भएर कायानुपश्यी (शरीरलाई गहिरिएर अध्ययन गर्ने), वेदनानुपश्यी (सुख, दुःख न सुख-न दुःख), धर्मानुपश्यी (स्वभाव धर्म जाने) र चित्तानुपश्यी (मनोभाव, मनोवृत्ति) भई संयमित बनेर होश र स्मृतिलाई निरन्तरता दिई संसार को अनुचित लोभ तथा दौर्मनष्टलाई जितेर जीविकोपार्जन गरिरहन्नेल ती भिक्षुहरू (व्यक्ति) अग्रज भइहने हुन्छ, न् शिक्षाकामी बनिरहने हुन्छन् । भनी उपदेश गरे । वैशालीका सबै भिक्षुहरू उपस्थानशालामा समागम हुँदा- (क) चार स्मृतिप्रथात, (ख) चार सम्प्रक् प्रधान, (ग) चार ऋद्धिपाद, (घ) पाँच बल' तथा ... सबै संस्कारहरू नाशवान (व्यर्थ धर्म) हुन् अप्रमादी (होशियार, सजग) भएर सम्पादन गर । भनी उपदेश दिए ।

बुद्धको परिनिर्वाण हुनै लागेको अन्तिमावस्था (मरणाशैय्या) मा पुगिसकेका बेला उनबाट अन्तिम वचनस्वरूप व्यक्त हुन्छ- ...हन्द दानि भिक्खुवे, आमल्तयामि वो- वय धम्मा संखारा अप्पमादेन सम्पादेथाति । अयं तथागतस्स पच्छिमा वाचा ।³ अर्थात् हन्द (सम्बोधन) भिक्षुहरू ! अब तिमीहरूलाई आमन्त्रण गर्दूँ संस्कार व्यवधर्म (नाशवान) हुन् अप्रमादी (सजग र स्मृति राखेर) भएर सम्पादन गर । यो नै तथागतको, अन्तिम वचन हो ।⁴ यसरी ई.पू. ४८३ मा ८० वर्षको उमेरमा कुशीनगरमा भगवान् बुद्धको महापरिनिर्वाण भयो ।⁵

महापरिनिर्वाणिष्ठि बुद्धधर्ममा देखिएको परिवर्तन

शाक्यमुनि बुद्धको महापरिनिर्वाणपश्चात् एक सप्ताह नवित्तै खुशीयाली मनाउने सुभद्र प्रवृत्तिरूपी विकृति, विचलन एवं असंयमपनाले आर्य श्रावक महाकाशयप महास्थविरलाई मानसिक संवेग उत्पन्न भएनुरूप अधर्मको वृद्धि, धार्मिक अर्थको हास, विनयको हासलाई ठम्याउन धर्म र विनयको संगायना गर्ने अभिप्राय बोकी महापरिनिर्वाण वर्षभित्रै राजगृहमा ५०० भिक्षुहरूको सहभागितामा प्रथम धर्मसंगायना (महाधिवेशन) गरी बुद्धवचनलाई संग्रह गरी एकाबद्ध गर्ने संर्गीति वा संगायना

भएको थियो । सयवर्षपछि वैशालीमा भएको द्वितीय धर्मसंगायनामा आचारसम्बन्धी विवाद उठ्यो भने इश्वीपूर्व तेसो शताब्दीमा सम्राट अशोकको शासनमा पाटलीपुत्रमा भएको संगायनापछि स्पष्टरूपमा बुद्धअनुयायीहरूकाबीच विग्रहपूर्ण फूटको रेखाङ्गनले महासांघिक छुट्टै नयाँ धारमा देखा पर्ने गए र पुराना श्रावक स्थविरहरू स्थविरवादी / थेरवादीकारूपमा देखिए । बुद्धद्वारा प्रतिपादित धर्म र विनयको मर्मलाई यथावत् रूपमा निरन्तरता दिई कटूर वादीका रूपमा अगाडि बढ्ने थेरवादी (स्थविरवादी) तथा देश, काल, र परिस्थितिअनुरूप संशोधन, गरिदै अगाडि बढ्ने महासांघिक कहलिए । समय अन्तरालसँगै यिनीहरूकाबीच मतअभिमतका कारण १८ वटा सम्प्रदायमा विभक्त भए ।⁶ बुद्धको महापरिनिर्वाणको सयवर्षपछि वैशाली-निवासी वज्जपुत्तक (वृज्जपुत्रक) भिक्षुहरूले प्रथम संगायनाको निर्णयविपरीत निम्न उल्लेख्य १० वटा वस्तुहरू व्यवहारमासमेत प्रयोग गरी प्रचार गर्दथे-⁶

१. नून नपाइने ठाउँमा जानुपर्ने भएमा एउटा सिङ्गभर नून वा नुनिलो खाद्यपदार्थ बोके हुन्छ (श्रृङ्ग- लवण-कल्प) ।
२. मध्यान्हको समयमा दुई अङ्गुल छायाँभरले नाधेपछिसम्म भोजन गरे हुन्छ (द्वि-अङ्गुल-कल्प) ।
३. धेरै टाढा गाउँवस्तीमा जानुपर्ने भएमा पुनः दोहन्याएर भोजन गर्न सकिन्छ (ग्रामान्तर-कल्प) ।
४. एउटै सीमागृहान्तर्गत पर्ने ठाउँमा आवासीय भिक्षुहरूले छुटाछुटै संघ उपोसथ कर्म गरे हुन्छ (आवास-कल्प) ।
५. पछि आउने भिक्षुहरूसँग पुनः अनुमति लिने मानसिकताले पहिल्यै उपस्थित समूह भिक्षुहरूले उपोसथ कर्म गरे हुन्छ (अनुमति-कल्प) ।
६. आफ्ना आचार्यउपाध्यायहरूले गर्ने कुनै काम देखासिखि गरी नबुझिकै नक्कल गरे हुन्छ (आचीर्ण-कल्प) ।
७. पुग्यो भनी प्रतिक्षेप गरिसकेको दूध जमेर दही नहुँदै पिए हुन्छ (अमथित-कल्प) ।

3 कोण्डन्य संघाराम, (पूर्ववत् पाद टिप्पणी संख्या १), प. २२-२८ ।

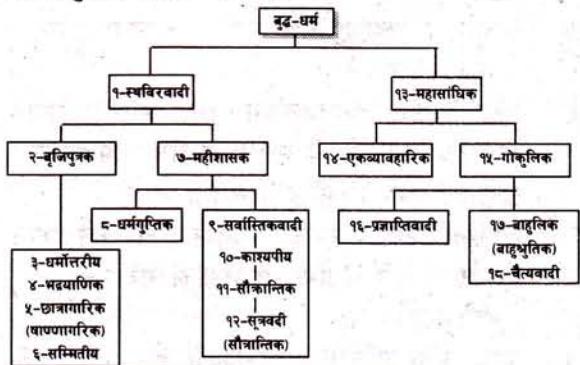
4 राहुल सांकृत्यायन, (पूर्ववत् पाद टिप्पणी संख्या १), प. ४८४ ।

5 कोण्डन्य संघाराम, (पूर्ववत् पाद टिप्पणी संख्या १), प. २ ।

6 राहुल सांकृत्यायन, बुद्धचर्चा, तृतीय संस्करण, (लखनऊ : भारतीय बौद्ध समिति, सन् १९९५), प. १ । प. ५१८ । राहुल सांकृत्यायन, विनयपिटक (सारनाथ : महाबोधि सभा, इ.स. १९३५), प. ५४८ । P.B. Bapat(ed), 2500 Years of Buddhism, (New Delhi : Government of India, 1956 A.D.), p.9.

८. पूर्णतः जाँडरकसी नवनेको अवस्था, कुट्याउनका लागि राखिएका फलफूल वा अन्तको रसपान गरे हुन्छ (जलोगी पान)।
९. संजाप वा किनारा नभएको लम्पट या चकटी प्रयोग गरे हुन्छ (अदसक-निसीदन)।
१०. संघलाई लक्षित गरी दानप्राप्त सुनचाँदी धारण-ग्रहण गरे हुन्छ (जातरूप-रजत)।

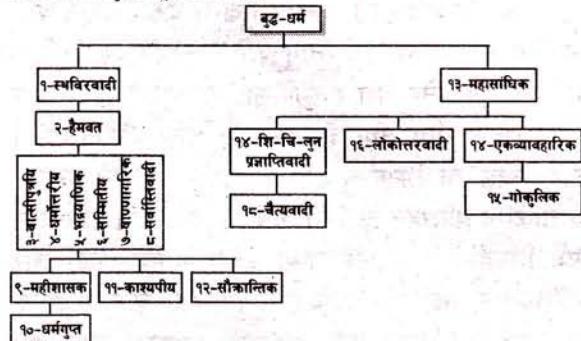
त्यसो त चुल्लवरगको सप्तसतिका स्कन्धकअनुसार पनि बुद्धको महापरिनिर्वाण भएर सयवर्षपछि बौद्ध भिक्षुहरू दुई निकाय (सम्प्रदाय)मा विभक्त भएका थिए भने पालिभाषाअन्तर्गत कथावत्थु-अट्टकथा, दीपवंस, महावंस तथा अरु केही ग्रन्थअनुसार बुद्धको निर्वाण भएर २२० वर्षपछि (ई.पू. ३८३) सम्राट अशोकको समयमा महासाधिक तथा स्थविरवादी भिक्षुहरूबीच धर्म र विनयसम्बन्धी विवादकै कारण १८ वटा निकायमा विभक्त भएको देखिन्छ।⁷ भनिन्छ बुद्धको महापरिनिर्वाणको सयवर्षपछि द्वितीय संगीतिमा विनयसम्बन्धी जुन मतभिन्नता देखाप्यो त्यसैबाट भिक्षु संघमा दुई निकायको सृजना भयो। स्थविरवादी भिक्षुहरू बुद्धाब्दारा उपदेशित विनयमा केही पनि परिवर्तन नचाहने पक्षधर थिए भने अर्कोपक्ष केही केही परिवर्तनका पक्षधर थिए र यस पक्षमा बहुसंख्यक भिक्षुहरू पनि थिए। यही मतभिन्नता नै स्थविरवाद र महासाधिकहरूको उद्गमको कारण बन्यो।⁸ कथावत्थु-अट्टकथाअनुसार विभक्त निकायभेद निम्नानुसार भएको देखिन्छ—⁹

७. राहुल सांक्ष्यायन, विनयपिटक - भूमिका, (सारानाथ : महाबोधी सभा, इ.सं. १९३५), प. २। राहुल सांक्ष्यायन, बृद्धर्थ, तृतीय संस्करण, (लखनऊ : भारतीय बौद्ध समिति, सन् १९९५), प. ५१८।
८. भिक्षु सुदर्शन, बौद्ध संस्कृति, (काठमाडौँ : श्रीकीर्ति बौद्ध केन्द्र, कीर्तिपुर, वि.सं. २०५५), प. १३३।
९. राहुल सांक्ष्यायन, विनयपिटक - भूमिका, (सारानाथ : महाबोधी सभा, इ.सं. १९३५), प. २।
१०. ऐनन, प. ३। डा. गोविन्दचन पाण्डेय, बृद्धधर्मके विकासका इतिहास, द्वितीय संस्करण, (लखनऊ : हिन्दी समिति, सूचना विभाग, इ.सं. १९७६), प. १७६-१७८ अनुसार निकायभेद कम : दीपवंस, शारिरुपच्यासुव तथा भव्यअनुसार भनी गरिएको पाइन्छ।
११. भिक्षु सुदर्शन, वयव्यापी बोधिसत्त्व, (लखनऊ, रत्नमान शाक्य र अरु, वि.सं. २०३६), प. १४५-१५।
१२. भीमराव अम्बेडक, भारतीय बृद्धधर्मया उत्थान व पतन (अनु. सुदर्शन श्रामणेर), (काठमाडौँ : अद्वाल दाता, वि.सं. २०१४), प. ८।
१३. आचार्य नरेन्द्रदेव, बृद्धधर्म और दर्शन, (पटना : विहार भाषा परिषद, इ.सं. १९५६), प. १०६।

यसरी नै चीनिया भाषामा अनुवादित भदन्त वसुमित्र-प्रणीत अष्टादशनिकाय ग्रन्थअनुसार विभक्त १८ निकाय निम्नानुसार भएको देखिन्छ।¹⁰

यसरी नै चीनिया भाषा अनुवादित भदन्त वसुमित्र-प्रणीत अष्टादशनिकाय ग्रन्थअनुसार विभक्त १८ निकाय निम्नानुसार भएको देखिन्छ।¹⁰

थेरवाद र महासाधिक प्रमुख सम्प्रदायबीच प्रचार प्रसारका सवालमा सम्भवतः ठूलो प्रतिस्पर्धात्मक अवस्थाले ठूलो र सानोको मानसिकताको विकास हुनपुग्यो। “अहिले ज्ञेयावरण दर्शन फैलिन चारपाँच शाताब्दी बाँकी नै छ। बुद्धयान र श्रावकयान शब्दको ठाउँमा बरु यदाकदा मध्युर आक्षेप र विक्षेपमा परस्पर तिमीहरू महायानी तिमीहरू हीनयानी शब्द प्रयोग गर्न लागेको थियो। शनैः शनैः त्यसै त्यसै प्रयोग गरेका महायान र हीनयान शब्द निकायवाचक बन्न कैयौं शताब्दी लाग्यो। महायानका मूलभूत एवं प्रारम्भिक दर्शनका ग्रन्थहरूमा र पछिल्ला पालि ग्रन्थहरूमा समेत यी महायान र हीनयान शब्दको आधिकारिक रूपबाट उल्लेख भएको उपलब्ध नहुनु नै यसको अर्को प्रमाण हो।”¹¹ बुद्धधर्ममा १८ निकाय बन्दासम्म भिक्षुहरू बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध र श्रावकधर्म इच्छानुसार स्वीकार गर्दथ्यो।¹² इत्प्रज्ञस्वयं हीनयानी थिए। उनको शब्दमा १८ निकायहरूमा को को महायान र हीनयान अनुशरण गर्ने भनी छुट्याउन गाहो छ।¹³ हुन त निर्वाण मार्गसम्बन्धी लिंगिलो अवधारणा बोक्ने भन्ने अर्थमा थेरवादीलाई हीनयानी भनियो भने

महासाधिकवादीहरू आफ्ना मार्गलाई उच्चताको आदर्श दिई महायानी भन्न थाले । वस्तुतः पालि त्रिपिटक साहित्य, दीपबंश र महाबंश समेतमा यी यानको उल्लेख भएका छैनन् भने महायान र हीनयान शब्दको प्रथम प्रयोग सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रमा (ईश्वीको प्रथम शताब्दीको पूर्वदेखि पहिलो शताब्दी) भएको देखिन्छ ।¹⁴ बुद्धको महापरिनिर्वाणको ७०० वर्षपछि मात्र यान अस्तित्वमा देखिएका थिए¹⁵ भने ईश्वी १९५० मा आएर सबै यान सम्मिलित विश्व बौद्ध भातृत्वसंघको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा हीनयान शब्दको प्रयोग नगर्ने सर्वसम्मितिबाट पारित गरिएपछि थेरवाद शब्दनै अस्तित्वमा देखियो भने हीनयानको शब्दतः अस्तित्व मैटिएकै मान्युपर्दृ ।¹⁶ धनवज्र वज्राचार्यले लिपिकाआधारमा अंशुवर्मा वा त्योभन्दा अधिको पनि हुनसक्ने अनुमान गरेअनुरूप नेपालमा स्पष्टतः

महायान शब्दको उल्लेख ललितपुरको चप्टोलको अभिलेखमा पाइएको छ ।¹⁷ वस्तुतः बुद्धधर्ममा कुनैपनि यान हुनु उचित होइन किनकि बुद्धवचनमा त्रिकालसत्य कुरा धेरै छन् । त्यस्ताकुराहरूलाई अपनाउन सकियो भने बुद्धधर्ममा कुनै यानको त्यति उचितता नै रहने छैन । यान त व्यक्तिगत स्वार्थ र अवधारणाका लागि पनि हुन सक्दछ । यसलाई खुल्ला सोचनीय विषय बनाउन सकिन्छ । वर्तमान नेपालमा अवस्थित अखिल नेपाल भिक्षु महासंघले स्थविरवादी भन्नाले भगवान बुद्धको महापरिनिर्वाणपछि भएको प्रथम संगायनादेखिको थेर (स्थविरवादी परंपराअनुसार बुद्धधर्मको विनयानुकूल धारणा र पालना गर्ने) सम्फन्नु पर्छ भनी परिभाषित गरेको छ ।¹⁸

○

14 T.W. Rhys Davids- **Buddhism**, 1992, p. 209 का अनुसार सद्धर्मपुण्डरीक इ.पू. प्रथम शताब्दीमा जीवित रहेका भिक्षु मञ्जुश्रीले लेखेका थिए भन्ने रिस डाभिड्सका भनाई रहेको छ ।

15 Piyadassi Thera, **The Spectrum of Buddhism**, (Taiwan, Reprinted by The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1996 A.D.) P. 428 The first mention of the terms Mahâyâna and Hinayâna is found in the Sutra of the Lotus of the Sublime Law (Saddharmapundarika Sutra, 1st century B.C.-1st century A.C.). But these yânas are not found anywhere in the Pali Canon, the Tipiaka, or in the Pali literature. Not even the Dipavamsa, and the Mahâvamsa, the Pâli chronicles of Sri Lanka, mention them. ... So it was about 700 years after the passing away of the Buddha that the two terms Mahâyâna and Hinayâna were introduced.

16 Ebid, In 1950 when the World Fellowship of Buddhists (WFB) was inaugurated in Colombo, Sri Lanks, the members of the WFB from both the East and and West unanimously decided to drop the contemptuously used term "Hinayâna" when referring to Theravada Buddhism existing today. Therefore, as of now, there is no Hinayâna sect in existence anywhere in the world. It has fallen into oblivion.

17 धनवज्र वज्राचार्य, लिङ्गविकालका अभिलेख, (काठमाडौँ : नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, वि.सं. २०५३), पृ. ५०७ ।
गन्धर्वटीप्रतिसंस्करणाय तदप्रयोजने च चातुबंश (महायानप्रतिपन्नाद्यर्थभिक्षुणीसङ्घपरिभोगायाक्षयणीकी प्रतिपादित पनप्फुनाम ।

18 अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको विधान २०४७, परिच्छेद १, धारा २ ख, (काठमाडौँ : अ.ने.भि.महासंघ वि.सं.२०४८), पृ. १ ।

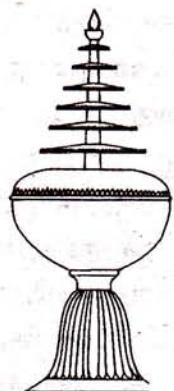
राम्रो तथा गुणस्तरीय गहना बनाउनु परेका हामीलाई सम्फन्नुहोस् ।
सम्पर्क गर्नुहोस् ।

यहाँहरूको अर्डरअनुसार गहना बनाइन्छ ।

राजभाई वज्राचार्य एण्ड सन्स

टंगल, ललितपुर-१२

फोन: ५५४६८४५

बौद्ध पर्यटनको सन्दर्भमा

तानसेनका दर्शनीय बौद्ध विहार एवं स्थलहरू

■ छत्रराज शाक्य

ऐतिहासिक मनोरम नगरी- तानसेन

श्रीनगर डाँडाको दक्षिणी काखमा १३७७ मिटर उचाईमा अवस्थित ऐतिहासिक एवं मनोरम नगरी तानसेन पाल्पाको सदरमुकाम हो । नेवारहरूको बाहुल्यता भएको नेवारी संस्कृतिले भरपूर भएको, नेपालकै सबभन्दा ठूलो पहाडी शहर ३० हजार जनसंख्या भएको तानसेनलाई काठमाण्डौको भाई भनिन्छ । काठमाण्डौको जस्तै भिमसेन टोल, असन, मखन, बसन्तपुर टोल नामाकरण गरिएको तानसेनमा अझै पनि पुराना नेवारी शैलीका सँझ्या भएका, फिंगटीले छाएका राता घरहरू देखिन्छन् । काठमाण्डौ, पाटन र भक्तपुरबाट बसाई सरि आएका शाक्य बौद्धहरूको सँझ्या राजधानी बाहिर सर्वाधिक भएको थलो भएको हुँदा यसलाई शाक्य नगरी भन्न सकिन्छ । साथै काठमाण्डौ उपत्यकाबाहिर सबभन्दा बढी ५ वटा बौद्ध विहारहरू भएको हुँदा बौद्ध विहारको शहर पनि भन्न सकिन्छ । यसैले सुन्दर तानसेन नगरी देशभित्र र बाहिरका बौद्धहरूको लागि यो आकर्षणको केन्द्रस्थल भएको छ । यति मात्र होइन राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय ख्यातिप्राप्त बौद्ध विद्वान भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर र अन्य विद्वान भिक्षुहरू जन्माउने नगरी पनि हो । जलवायु मनोरम भएको हुँदा तानसेनमा वर्षाको केहि समय छोडेर वर्षेभरि यात्रा, अवलोकन भ्रमण गर्न सकिन्छ ।

काठमाण्डौबाट हवाइजहाजबाट सिद्धार्थनगर भएर ३-४ घण्टामा र बसबाट ८ घण्टामा आइपुग्न सकिन्छ । त्यस्तै बसबाट यात्रा गर्दा पोखराबाट ६ घण्टा र लुम्बिनीबाट ३ घण्टामा तानसेन पुग्न सकिन्छ । आवासको लागि होटल श्रीनगर, ह्वाईट लेक, बज्र, गौरीशंकरदेखि सामान्य लजहरू पनि उपलब्ध छन् । बौद्ध भिक्षु, अनागारिका र उपासकहरूका लागि विभिन्न बौद्ध विहारहरू पर्याप्त छन् ।

तानसेनमा बौद्धयात्री वा पर्यटकहरूको लागि ६ वटा बौद्ध विहार र स्थलहरू दर्शनीय छन् । तानसेनको

१.५ कि.मी. पर पश्चिम र दक्षिण कुना होलाङ्गीको मोटर सडकको छेउमा नै अवस्थित बौद्ध विहारबाट अवलोकन भ्रमण प्रारम्भ गरेर, अन्तमा छैठौं विन्दू लहरे पिपलको महाबोधि विहारमा गएर टुङ्गिन्धि । बौद्ध पर्यटकहरूलाई सम्झन सजिलो होस् भनी तानसेनको ६ विन्दू-बौद्ध परिभ्रमण पथ (Six Points – Buddhist Circle) नामाकरण गरिएको छ । अब बौद्ध विहारबाट अवलोकन भ्रमण यात्रा शुरू गरै । बाटोमा देखिने मुख्य स्थलहरू पनि हेर्दै जानेछौं ।

१. बुद्ध विहार होलाङ्गी

होलाङ्गीको मोटर सडकबाट पूर्वतिर केही सिंढीहरू चढेर मूल प्रवेशद्वारभित्र पस्ते वित्तिकै करूणा बौद्ध संघबाट निर्मित संगमरमरको कलात्मक स्तम्भ माथि सेतो सुन्दर सालिक देखिन्छ । यो सालिक हो- तानसेनको भिमसेन टोलमा वि.सं. १९७५ मा जन्मनुभएका बौद्ध विहार का संस्थापक, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय ख्याति प्राप्त बौद्ध विद्वान आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको । नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको विकासमा उहाँको अतुलनीय योगदान रहेको छ । यो सालिकको दायाँ र बायाँ उत्तरतर्फ खुलामञ्चसहित हरियो चौर र बगैँचा छ । त्यसपछि चाइनिज ईंटाका निकै चौडा दायाँबायाँ गमलैगमलाले भरिएको सिंढीहरू चढनुस्, मध्यभागमा दायाँ धम्म-सभाकक्ष भवन र बायाँ २ तल्लाको मुख्य भवन रहेको छ । यसको उत्तर जोडिएको २ तले करूणा बौद्ध संघबाट निर्मित करूणा भवन रहेको छ । दोश्रो तल्लामा वि.सं. २०५३ मा स्थापित करूणा बौद्ध पुस्तकालय रहेको छ । बौद्ध ग्रन्थ त्रिपिटकदेखि लिएर अन्य हिन्दू र इसाई धर्मका पुस्तकहरू पनि राखिएका छन् । पुस्तकालयबाट ओरेर अझै सिंढी चढेर माथि जाँदा चारैतिर गोलाकार सेता स्तम्भहरू भएका माथि ठूलो श्वेत चैत्य भएको मुख्य विहारको उपस्थोगार छ, जहाँ थाईलैण्डबाट २०२९ मा भिक्षु अमृतानन्दले ल्याउनुभएको

५ फुट अग्लो ध्यान मुद्राको भगवान बुद्धको धातुको सुनौलो सुन्दर भव्यमूर्ति विराजमान छन् । यसको उत्तरपट्टि २ किनारमा हरियो धूपि सल्लाका रुखहरुबिच हरियो चौर रहेको छ । दक्षिणतिर करुणाबाट निर्मित सानो मैत्रीकक्ष भवन रहेको छ । चारैतिर इंटाको पर्खाल र ग्रीलले घेरिएको यो बुद्ध विहार पहाडी उचाई स्थलमा रहेको हुँदा स्थल शान्त र दृश्य मनोरम देखिन्छ । २०२९ सालमा भिक्षु अमृतानन्दको अध्यक्षतामा गठित बुद्ध विहार निर्माण समितिको सक्रियतामा र ज्ञानमाला संघ आनन्द विहारले बुद्धदर्शन नाटक प्रदर्शनबाट प्राप्त रु. १३,३२९/- आर्थिक सहयोग प्रदान गरेर निर्माण थालनी भएको यो बुद्ध विहारको मर्मत, संरक्षण विकास निर्माणमा करुणा बौद्ध संघ निरन्तर लागिरहेको छ । करुणा बौद्ध संघले बराबर धार्मिक कार्यक्रमको आयोजना र विभिन्न माध्यमबाट बुद्धधर्मको प्रचार प्रसारमा महत्वपूर्ण काम गर्दै आएका छन् । यो विहार प्रांगणमा श्रीनगर इन्ट्रिगेटेड क्लेज संचालन भइरहेको छ । यो विहारको पूर्वपट्टिको द्वारबाट केही सिंढीहरू चढेर माथिको मोटर सडकमा पुगदछौं ।

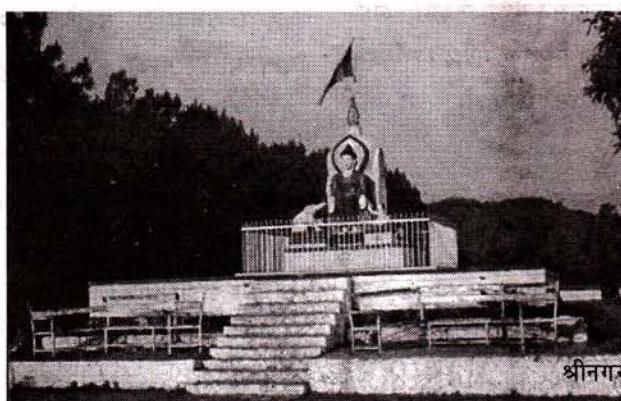
२. आनन्द विहार, भिमसेन टोल

बुद्ध विहार होलाङ्गीबाट १५ मिनेट हिंडेपछि बस स्टेशन आएर दायाँ लागदा सडक छेउमा नै ३ तल्ले, पहेलो भवनमाथि सेतो चैत्य रहेको छ, यही नै आनन्द विहारको नयाँ भवन हो । मूल ढोकाबाट प्रवेश गरेर भित्र चारपाटे चोकमा पुगिन्छ, विचमा चारैतिर ग्रीलले घेरि एको, माथि चैत्य भएको, मुख्य पुरानो चैत्य र पञ्चबुद्धका धातुका मूर्तिहरू चार दिशामा रहेका छन् । तल बोधिसत्त्वहरू र माथि ताराहरूका मूर्ति राखिएका छन् । माथि विचमा पित्तल धातुको सानो चैत्य बनाएको छ । यो चैत्यभित्र वि.सं. १८६३ मा ललितपुरबाट आएका कालिगढ सुन्दर शाक्यले बनाएको ढुँगाको चैत्य र हेको छ । यो चैत्य निर्माण भएको २०० वर्ष भयो,

यसैले पश्चिम नेपालमा हिमाली भेगका गुम्बाहरू छोडेर यो सबैभन्दा पुरानो चैत्य हुनुपर्दछ । वि.सं. १९४१ मा पञ्चबुद्ध मूर्तिहरू स्थापना भए । वि.सं. १९४१ मा नै चैत्य माथि तल पित्तलको पाताले मोडेको थियो । यो चैत्यको निर्माण शैली आफै किसिमको छ । चैत्यको पश्चिममा पित्तलको बज्र राखिएको छ । पूर्व मोहडा भएको २ तल्ले भवन २००९ सालमा ज्ञानमाला संघले निर्माण गरेको थियो । यो भवनमा बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञाद्वारा निर्मित सिमेन्टको ३० इन्च उचाईको बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापित छ । यो भवनमा नेपालका पूर्व संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविर ५४ वर्ष बस्नुभएको थियो । ज्ञानमाला संघ, भिक्षु शाक्यानन्द स्मृति गुठी र बौद्ध महिला सेवा समितिको संयुक्त रूपमा भिक्षु शाक्यानन्द स्मृति संग्रहालय निर्माण गर्न प्रयासरत छन् । ज्ञानमाला संघले सबैको सहयोगमा हालै नयाँ भवन निर्माण गरी तेश्रो तल्लामा पुरानै सुन्दर बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापन गरी धम्म-हल निर्माण गरेको छ । २०६३ साल देखि यस विहारमा बौद्ध परियति शिक्षा संचालन पनि हुँदै आएको छ । विहारमा उपरोक्त ३ संस्थाका साथै श्री भगवान बुद्ध गुठी पनि रहेको छ । २००४ सालमा स्थापित ज्ञानमाला संघले बुद्ध धर्मको प्रचारप्रसार कार्यमा विभिन्न धार्मिक कार्यक्रम र गतिविधि गरेर महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ । हाल भिक्षु धर्मज्योति र भिक्षु नन्दियो यस विहारमा बस्नु हुन्छ ।

३. पारिलेय्यक बन, श्रीनगर

आनन्द विहारबाट बाहिर आएपछि नजिकै तानसेन बजारको अण्डाकार खेल मैदान टुडिखेल देखिन्छ । दक्षिणतिर राजा वीरेन्द्रको सालिक भएको गुलाब बगैँचा र उत्तरतर्फ नगरपालिका भवन देखिन्छ । उत्तरतर्फ लागेरे पुराना नेवारी शैलीका घरहरू भएको भिमसेन टोल र नारायण टोल चोकमा ५ मिनेटमा पुगिन्छ र २०० वर्षअघि अमर सिंह थापाद्वारा निर्मित ३ तल्ले कलात्मक नारायण

श्रीनगर

मन्दिर देखिन्छ । दायाँ मोडेर पूर्व लागेपछि १५ मिनेट हिंडेपछि नेपालमा नै प्रख्यात युनाइटेड मिसन टु नेपालले २०११ सालमा स्थापना गरेको १६० बेडको अस्पतालको विहंगम दृश्य देखिन्छ । साथै भुसलडाँडा नयाँ बजारपछि अझै ५ मिनेटअगाडि बढेपछि पाल्पा लायन्स क्लबबाट निर्मित बिशाल लायन्स धर्मशाला भवन देखिन्छ । यसैको ठीकअगाडि सिमेन्टका ५०० सिंडीहरू उक्लेपछि श्रीनगर डाँडा पारिलेयक वन पुगिन्छ । पुग्ने वित्तिकै चिसो हावाले स्वागत गर्दै र माछापुच्छे, अन्नपूर्ण, धौलागिरी हिमालका लामो श्रृङ्खलाको मनमोहक दृश्यले मनलाई आनन्दित तुल्याउँदछ । चारैतिर बार र बस्ने सिमेन्टेड बेन्चले धेरि एको मैदानको बिचमा अगलो गरी बनाइएको स्थलमा शिलाको भगवान बुद्धका शान्त मूर्ति प्रतिस्थापित गरिएको छ । दायाँ र बायाँ ढुंगाकै बाँदर र हातीको आकार प्रतिमा बनाइएको छ । मूर्तिलाई परिक्रमा गरेर पश्चिमतिर आउँदा फिट अगलो शिलाको उभिएको बुद्धमूर्ति स्थापना गरिएको छ । यसैलाई पारिलेयक वन नामाकरण गरिएको छ ।

भगवान एकपटक भारतको कौशाम्बी नगरको नजिकै पारिलेयक वनमा ३ महिना वर्षावास गर्नुभई ध्यान गर्नुभएको थियो । त्यसबेला हाती र बाँदर आएर बुद्धको सेवा अर्थात् केरा, महको चाका आदि ल्याएर सेवा गरेका थिए । त्यहीं बुद्धकालीन पारिलेयक वनको सम्भन्नामा नमूनास्वरूप श्रीनगर पारिलेयक वनको निर्माण भएको हो । (हेर्नुहोस लेखकको सोही वनसम्बन्धी “सत्य-अङ्क” २०७, २०४५) यो वनमा देशभित्र र विदेश थाइलैण्ड, श्रीलंका, म्यानमार, कोरिया, जापान आदि देशहरूका बौद्ध भिक्षुहरू, उपासकहरू बराबर धेरै पटक आइसक्नुभएका छन् । पारि लेयक वन निर्माण समितिले वनको निर्माण गर्दैछ । लुम्बिनी विकास कोषबाट प्राप्त ध्यान मुद्राको सुनौलो भव्य मूर्ति प्रतिस्थापन हुँदैछ ।

४. धर्मचक्र विहार - बिड्जान टोल

पारिलेयक वनबाट पश्चिममा डाँडा उक्लेपछि टुप्पामा पुगेपछि हेलिप्याड नजिकै राणाकालीन कुटीका खण्डहरू भेटिन्छ । नजिकै पुरामा ईटाका थुप्रो दबेको पनि फेला पर्दछ । भनिन्छ पाल्पाका सेन राजाका दरबार यहाँ

बनाइएको थियो । यो पुरातात्त्विक स्थलको उत्खनन अध्ययन गरेपछि सत्यतथ्य प्रकाशमा आउला । त्यो स्थलबाट केही पश्चिमतिर लागेर गणेश मन्दिर र लायन्स लाकौल आँखा अस्पताल भएर ठाडो गल्ली हुँदै शितल पाटी आइपुग्न आधाघण्टा जति लाग्दछ । तानसेन शहरको केन्द्र शितल पाटी बजारमा निर्मित राजनैतिक महत्व बोकेको आठकुने शितल पाटी र मुगल शैलीमा निर्मित नेपालको सबैभन्दा ठूलो बग्गी ढोका हेरिसकेपछि असन टोल हुँदै बिड्जान टोलमा २०१० सालमा स्थापित चूडाकर्म (व्रतवन्ध) संघले निर्माण गरेको धर्मचक्र विहारको मूल ढोका प्रवेश गरेपछि बिचमा माथि चैत्य बनाएको मण्डप छ भने चारैतिर पक्की टहरा बनाएको छ । चूडाकर्म संघले ७-७ वर्षमा शाक्य बज्ञाचार्य बौद्धहरूका बालकहरू चूडाकर्म र ५-५ वर्षमा कन्याहरूको इहि संस्कार गर्दै आएका छन् । हाल यस टहरामा पाल्पा आवासिय माध्यमिक विद्यालयको कक्षा २ सम्म पढाई संचालन भइरहेको छ । अब सिंडी उक्लेर माथि पुगेपछि बिचमा पञ्चबुद्ध प्रतिस्थापित सेतो चैत्य र पूर्वमा बज्ञ र पश्चिममा मयूर स्तम्भ बनाइएका छन् । पूर्व मोहडा भएको एकतल्ले भवन छ, भूइंतल्लाको हलमा बर्माबाट प्राप्त संगमरमरको बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापन गरिएको छ । धर्मचक्र युवा संघबाट बराबर कार्यक्रम भइरहन्दैन् ।

५. महाचैत्य विहार, टक्सार टोल

धर्मचक्र विहारबाट फर्केर शितल पाटीबाट टक्सार टोल जाने क्रममा पश्चिम नेपालमा नै महत्वपूर्ण मानिने भगवती देवीको मन्दिर रहेको छ । जनरल उजिर सिंह थापाबाट स्थापित भगवती देवीको रथयात्रा निकै धुमधामका साथ मनाइन्छ । केही अगाडि बढ्दा टक्सार टोलमा पुगिन्छ । ठूलो प्रवेशद्वार वरपर ग्रील पर्खाल भएको महाचैत्य विहारमा पुगिन्छ । प्रांगणको बिचमा ठूलो चैत्य छ, चारैतिर पञ्चबुद्ध प्रतिस्थापित छन् । पूर्वमा बज्ञ र पश्चिममा धर्मधातु र मयूर स्तम्भ छन् । पश्चिम मोहडाको विहार भवनभित्र हालै निर्मित ठूलो धम्म हलमा स्थानिय कालिगढबाट निर्मित ठूलो, कालो माटोको सुन्दर बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापित गरिएको छ । यो विहारको निर्माण १९८६-८९ मा भएको थियो । २००४ मा स्थापित ज्ञानमाला सभा र बौद्ध महिला आजीवन दायक समितिले यस

विहारमा बराबर धार्मिक कार्यक्रम गर्दछन् । वि.सं. २००२ देखि यसै विहारबाट सबै बौद्ध संस्थाहरूको सहयोगमा बुद्धजयन्तीको उपलक्ष्यमा भगवान बुद्धको रथयात्रा ज्ञानमाला भजन, बाजागाजासहित निस्क्रेर नगर परिक्रमा गर्दछ । महाचैत्य विहार, आनन्द विहार पछि दोश्रो सबभन्दा पुरानो विहार हो । ज्ञानमाला सभाले हालै विहार भवनको दोश्रो तल्लाको पुनःनिर्माण कार्य गर्दैछ । २००४ सालमा स्थापना भएको ज्ञानमाला सभा, महाचैत्य विहार परिवारले बुद्धधर्म प्रचारप्रसार कार्यमा महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ । यहि विहारको नजिकै, नेपालमा स्थातिप्राप्त अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका वर्तमान अध्यक्ष त्रिपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काशयप महास्थविरज्यू तथा महासंघका उपाध्यक्ष धर्माचारिय भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरज्यूको जन्म भएको थियो ।

६. महाबोधि विहार, लहरे पिपल

महाचैत्य विहार टक्सारबाट ८ मिनेट जति हिंडेपछि लहरे पिपलको महाबोधि विहार आइपुगदछ । प्रवेशद्वाराबाट पस्ने वित्तिकै केही ठाडो सिंदीहरू उक्लेपछि थाइ बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापित धर्म-हलमा पुगिन्छ । श्रीलंकाबाट प्राप्त केही सानो बुद्धमूर्ति पनि रहेको छ । विहारको पूर्वतिर २ तल्ले भवन छ, भूइंतल्लामा विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्न मिल्ने ठूलो हल छ । यो विहार तानसेन भिमसेन टोलमा जन्मनुभएको भिक्षु विमलानन्द महास्थविरले वि.सं. २०४१ मा स्थापना एवं निर्माण गर्नुभएको हो । उहाँले लुम्बिनी र जकीय बुद्ध विहारमा ३४ वर्ष बस्नुभई महत्वपूर्ण सेवा पुन्याउनुभयो । २०४१ मा स्थापित बौद्ध महिला समिति र

२०४५ मा स्थापित बौद्ध युवा संघले समय समयमा धार्मिक कार्यक्रमहरू गर्दछन् । यस पढितका लेखकको सक्रियतामा २०४१ देखि वर्षको ३ महिना सामूहिक विपश्यना ध्यान अभ्यास गर्दै आएकोमा २०४४ मा विपश्यना ध्यान संघ स्थापना भएपछि वार्षिक ३ महिना ध्यान अभ्यास गराउदै आएकोमा २०५७ सालदेखि नियमित र लगातार प्रत्येक शुक्रबार सामूहिक ध्यान अभ्यास यहि विहारमा गराउदै आएको छ । यो विहारबाट तानसेनको दक्षिण माडी फाँट र अन्य मनोरम दृश्य देखिन्छ ।

यसरी तानसेन नगरभित्रका उपरोक्त ६ स्थलहरूको आधादिन वा एकदिन लगाएर अवलोकन भ्रमण गर्न सकिन्छ । तानसेनमा २-३ दिन बस्ने हो भने, ९ कि.मी. टाढा चिरुङ्घारा गाविसमा रहेको सन्तोक बौद्ध गुम्बा, त्यस्तै बौद्ध गुम्बाको दीपज्योति बुद्ध विहार र मगर गाउँमा जान सकिन्छ । करिब २१ कि.मी. टाढा कालीगण्डकी किनारस्थित रिडी बजारमा वि.सं. २०१८ मा स्थापित सुगन्ध विहारमा भ्रमण गर्न सकिन्छ ।

विगतका वर्षहरूमा भन्दा हाल बढी मात्रामा आन्तरिक र बाह्य पर्यटकहरूको संख्या तानसेनमा वृद्ध भइरहेको छ । गतवर्ष लुम्बिनीमा बाह्य पर्यटक संख्या ५० हजार पुगेको र नेपाल र भारतबाट ३ लाख भ्रमण गर्न आएका थिए । लुम्बिनीमा आउने पर्यटकहरूको ५-७ प्रतिशत मात्र तानसेनमा आकर्षित गर्न सकेमा, तानसेनको पर्यटनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन गई, तानसेनकै अर्थव्यवस्थामा सकारात्मक प्रभाव पर्न जाने स्पष्ट छ । ○

बुकिङ्ज खुल्ला छ !!!

लगनखेलस्थित साझा सपिङ्ज कम्प्लेसका पहिलो तल्लामा रहेका
सटरहरू भाडामा छन् ।

सम्पर्क: ५००४००९, ९८०३२३९७९८

शो रुम: होलसेल तथा सबै प्रकारका व्यापारका लागि उपयुक्त छ ।

बुद्ध र मैत्री भावना

■ घनश्याम राजकर्णिकार

बुद्ध धर्ममा मैत्री भावनाको ठूलो स्थान छ । सबै प्राणीलाई मित्र समान सम्भन्नु नै मैत्री भावना हो । बुद्धको कथनअनुसार वैर नक्क हो, शत्रुतामा बाँच्नु नर्कमा रहनु हो । त्यस्तै मित्रतामा रहनु भनेको स्वर्गमा विचरण गर्नु समान हो । हुन पनि उहाँको भनाइअनुसार स्वर्ग र नक्क भनेको कुनै भौगोलिक ठाउँको नाम होइन । यो त केवल मनको अवस्था हो । जब हामीमा मैत्री भावना प्रस्फुटित भइरहन्छ, तब हामी स्वर्गमा विचरण गरिरहेहैं हुन्छौं । किनभने कुनै पनि सद्कार्यले अन्ततोगत्वा मनमा शुख-शान्ति अभिवृद्धि गरेकै हुन्छ । त्यस्तै जब हामी शत्रुतामा अलमलिरहन्छौं यसको मतलब हामी नर्कमा जीवनयापन गर्दैछौं । मृत्युपछिको स्वर्ग-नक्क जस्तो अनिश्चित धारणामा अलमलिरहनुभन्दा यही जीवनमा प्राप्त गर्न सक्ने मैत्री भावनाजस्तो अमूल्य निधिलाई पुष्टि गर्न सक्यौं भने स्वर्गमा पाइने भन्ने सुख-शान्ति र चैतन्य यही लोकमा प्राप्त गर्न सक्छौं ।

तथागत् बुद्ध फेरि भन्नुहुन्छ- जब कसैले सम्पूर्ण जगत्लाई मित्रको नजरले हेर्दै यसको मतलब यो होइन कि सम्पूर्ण जगत् उसको मित्र भयो । यसको मतलब यही हुन आउँछ कि उसको हेराइमा परिवर्तन भयो । ऊ स्वयं परिवर्तित भयो । यसको व्यवहारमा जगत् मित्र भयो । यसको मतलब यो पनि होइन कि अब कसैले ऊसँग शत्रुता गर्नेछैन । हो, अरुले ऊसँग शत्रुता गर्लाई तर यसबाट उसको मनमा कुनै क्लेष हुनेछैन, कुनै दुर्भावना हुनेछैन । शत्रुता गर्ने मान्छेको मनमा मात्र शत्रुता हुने गर्दै अर्थात् शत्रुताको पीडाले उसको मन पोलेको हुन्छ । मैत्री भावनाले त मानिसको मनमा सुख र शान्ति छाएको हुन्छ । जसरी आगोबाट आगो निभैन, पानीबाट मात्र आगो निभ्य, त्यस्तै शत्रुताबाट शत्रुता समाप्त हुँदैन, मैत्री भावनाबाट मात्र शत्रुता हट्छ । त्यसैले मैत्री भावनालाई सबल पार्नु भनेको आफ्नो कल्याण आफैले गरेको तथा आफ्नो लागि आफै प्रज्वलित भएको हुनेछ ।

बुद्धको समयमा सबल मैत्री भावनाको विकासमा अनेक भिक्षुहरू लागे । तिनीहरू आ-आफ्नो तरिकाले पारंगत पनि भए । यस परिप्रेक्षयमा भगवान् बुद्धसँग सम्बन्धित एउटा प्रसंगलाई उल्लेख गर्नु म सान्दर्भिक ठान्दछु ।

त्यस बेला भगवान् बुद्धको समयमा एकजना व्यापारी व्यवसाय हेतु श्रावस्ती पुगेछन् । त्यहाँ ती व्यापारी भगवान् बुद्धको सम्पर्कमा आउनासाथ मनमा साहै वैराग्य जागेछ र त्यहाँ प्रवेजित भई भिक्षुसंघमा सम्मिलित भएछन् । उनी पनि अरु भिक्षुहरूभै भगवान्का उपदेशहरूको दृढतापूर्वक पालना गर्ने भएछन् । उनी पहिले एक व्यापारी थिए, साधारण मानिस थिए । तर अहिले आफै प्रयत्नले उनी विशिष्टताको सिँडी उक्लै अपूर्णतावाट पूर्णतातिर उन्मुख हुँदैगए । त्यसैले बुद्धले उनलाई पूर्ण भन्नुहुन्न्यो । तदन्तर उनको नाम पूर्ण हुन गयो । एक दिन बुद्धले पूर्णलाई बोलाई भन्नुभयो- ‘पूर्ण अब तिमी एकदमै पूर्ण भयौ । अब तिमी मेरो पछि-पछि लाग्नुपर्ने केही जरूरत छैन । अब तिमी मलाई छोडेर जाऊ । गाउँ, बेसी, नगर, शहर आदि विभिन्न ठाउँमा गएर मेरो सन्देश पुऱ्याउनु । मबाट तिमीले जति कुरा सिक्यौ त्यसको प्रचार प्रसारप्रसार गर्नु ।’

बुद्धको यस्तो आदेश सुनी पूर्ण भन्दछन्- “हुन्छ, सर्वप्रथम कुन दिशातिर जाने हो, भन्तेबाट नै निर्देशन पाउँ ।”

बुद्धले भन्नुभयो- “पूर्ण तिमी आफैले आफ्नो दिशा निर्धारण गर्नु । अब तिमी आफै समर्थ भइसकेका छौं । तिमीलाई मेरा इशाराको कुनै जरूरत हुनेछैन ।”

तब पूर्णले भने- “हुन्छ भन्ते जान्छु । सुखा नामको एउटा इलाका छ विहारमा । म त्यहाँ जान्छु ।”

बुद्धले भन्नुभयो- “पूर्ण तिमी त्यहाँ गएर खतरा मोल्दैछौं । त्यो ठाउँ रामो छैन । त्यहाँका मान्छे भलादमी छैनन् । धेरै दुष्ट छन् । अरुलाई सताउने पाउँदा त्यहाँका मान्छे रमाउने गर्दैन् । तिमीलाई त्यहाँका

मान्छेले दुःख दिनेछन् । तसर्थ पूर्ण, तिमी त्यहाँ
नजाऊ ।”

पूर्ण दुबै हात जोडी विनीत भावमा भन्छन्- “त्यसैले त उनीहरूलाई मेरो जरूरत छ । हामी भिक्षुमध्ये कोही न कोही त त्यहाँ एकदिन जानैपर्छ । कतिन्जेल तिमीहरूलाई अन्धकारमा राखिराख्ने ? कतिन्जेल तिनीहरूलाई पशुको जस्तो हीन जीवन व्यतीत गर्न दिइरहने । म त्यहाँ जानैपर्छ । भन्ते ! मलाई आज्ञा दिनुहोस् ।”

बुद्ध मुसुकक हाँस्नुहुन्छ र भन्नुहुन्छ- “त्यसो भए पूर्ण, तिमी त्यहाँ जाऊ । तर जानुभन्दा पहिले मेरा तीनवटा प्रश्नहरूको उत्तर दिएर जाऊ । पहिलो प्रश्न- “यदि तिमीलाई उनीहरूले गाली गरी अपमान गरे भने तिमी के गछौ ? तिम्रो मनमा कस्तो लाग्ना ?”

पूर्णले भने- “भन्ते पनि यस्तो कुरा सोध्नुहुन्छ । भदन्त स्वयं जान्नुहुन्छ कि यस्तो अवस्थामा पनि म प्रसन्न हुनेछु । मेरो मनमा यही भावना आउनेछ कि यहाँका मानिस बडो भद्र छन्, सुभद्र छन् । मसँग रिसाउँदा केवल दुईचार कटुवचन बोलेर आक्रोश पोख्नन् । म माथि हातै त हाल्दैनन् ।

“यदि तिनीहरूले तिमीमाथि हात हाले वा लठ्ठीले हिर्काए भने तब कस्तो लाग्ना पूर्ण ?”

फेरि भन्ते यस्तो कुरा सोध्नुहुन्छ- “तिनीहरूले हातै हाले वा कुनै हतियारले हिर्काए पनि राम्रो हुनेछ । मेरो मनमा यही भाव आउनेछ- ती कति भद्र छन् ।

सुभद्र छन् । कति असल छन् । केवल हातले पिटे वा हतियारले हिर्काए मात्र तर मेरो प्राणै त लिएनन् ।”

“यदि ती मुख्हरूले तिमीलाई मारी नै हाले भने तिमीलाई कस्तो लाग्ना पूर्ण ?”

“भदन्त, त्यसबेला जब म मर्दै हुँला, मेरो मनमा यस्तो भावना आउनेछ कि ती मानिसहरूले जसले मलाई यो दुःखमय जीवनबाट छुटकारा दिलाइरहेछन्, तिनीहरूलाई धन्यवाद नै दिनुपर्दछ । कति भलादमी रहेछन् यहाँका मानिसहरू जसले मलाई चाँडै जीवनमुक्त पारिदिनेछन् ।”

भिक्षु पूर्णको यस्तो कुरा सनी भगवानले साधुकार दिँदै भन्नुभयो- “साधु ! साधु ! साधु साधु ! पूर्ण, अब तिमी जाऊ, जहाँ जानुछ जाऊ । अब तिमीलाई कसैले केही गर्न सक्नेछैन । यस्तो होइन कि तिमीलाई कसैले गाली नगर्लान् । गाली त तिनीहरूले गर्लान् तर तिमीलाई त्यो गालीले केही प्रभाव पार्न सक्दैन । यस्तो पनि होइन कि तिनीहरूले नमार्ने पनि होइन । मारी पनि हाल्लान् तर तिम्रो मृत्यु सम्भव छैन । तिम्रो मृत्यु भइहाले पनि तिमीलाई अमरत्व प्राप्त हुनेछ । त्यसैले पूर्ण जाऊ, तिमीलाई मेरो आशीर्वाद छ ।

यसरी तथागत बुद्धले प्रतिपादन गर्नुभएको मैत्री भावनाको महत्व उपयुक्त प्रसंगबाट प्रष्टिन्छ । साँच्चै बौद्ध दर्शनमा मैत्री भावनको स्थान अपरिमेय रहेको तथ्य बौद्ध वाइमयको साधारण अध्ययनबाट नै छर्लिगिन्छ भन्ने कुरा मैले यहाँ भनिरहनु नपर्ला । ■

भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविरपाखे

नेपाल भाषाय् अनुदित, वीर-पूर्ण पुस्तकालय, गा:बहालया पिथनाय्

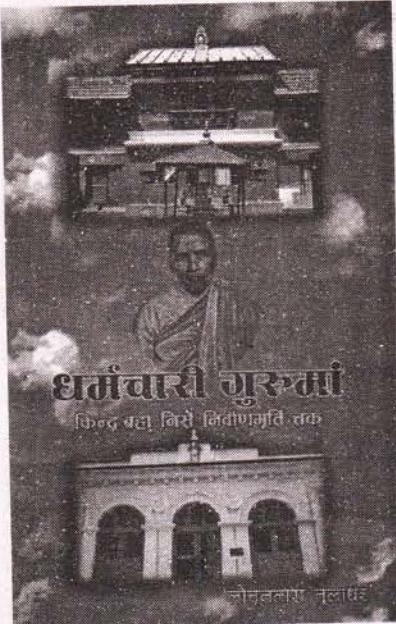
अभिधर्मया न्हापां पिदनिगु महत्वपूर्ण ग्रन्थ

पूर्णगलपञ्जति (पुर्णगलप्रशिप्ति)

ब्बना बिज्याहुँ/दिसं ।

उलेज्या ज्वीगु दिं- २०६४ पुष १४, शुक्रवार

शाय्- रत्नाकर महाविहार, गाबहाल, ललितपुर

नेपालमा पुनर्जागरित थेरवाद बुद्धशास्त्रिक इतिहासमा उल्लेख ऐतिहासिक घटनाक्रम एवं विशिष्ट योगदानसहित व्यक्तित्व तथा कृतित्व बारे अनुसन्धान-मूलक प्राचीन ग्रन्थसूचिमा सूचिकृततुल्य “धर्मचारी गुरुमां” (धर्मचारी गुरुमां, किन्दू बहा: निर्वाणमूर्तितक) गन्थ प्रकाशित भएको छ। नेपालभाषामा रचित सो कृतिले वर्तमान नेपालको थेरवाद बुद्धधर्मको पुनर्जागरणकालीन संघर्षमयी, क्रान्तिकारी नालीबेली इतिहासलाई अझ प्रष्ट पारिदिन सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ। एक हातले तालि बज्जैन भनेभै नेपालको पुनर्जागरित थेरवाद बुद्धशासनमा नारीवर्गको पनि समान भूमिका निर्वाह भएको ऐतिहासिक तथ्यलाई धर्मचारी गुरुमांको संघर्षशील जीवन-गाथाले उनको बुद्ध-शासनिक रचनात्मक जुझारू व्यक्तित्वलाई जीवन्ता दिने यथार्थमय प्रयासको अनुभूति प्रदान गर्दछ भने सो कृतिका रचनाकार लोचन तारा तुलाधरको धर्म-उद्योगीमय लेखन शैलीले उल्लेख नमूना-कृतिरूपी लहरमा नयाँ आयामिक कृति थापिएको छ भन्नु इमान्दार पाठकलाई करै लाग्दछ। तत्कालीन नेपाली परिवेशमा

ऐतिहासिक कृति: धर्मचारी गुरुमां

नारीहरूप्रति धर्म र समाजको असमान विधिव्यवहारबीच धर्मचारी गुरुमांको जीवन-संघर्ष, नारी प्रव्रजितहरूमाथि आइपरेको वासस्थानको समस्या एवं त्यसको समाधानको लागि संघर्ष गरी निर्माण गरिएको विषयमा किन्दू बहा: देखि वर्तमान निर्वाणमूर्ति विहार सम्मको ऐतिहासिक विकासक्रमलाई कृतिभित्र समेट्दै यथासम्भव प्रयास गरिनु जसले कृतिको महिमा अझ थप्ने कार्य भएको देखिन्छ।

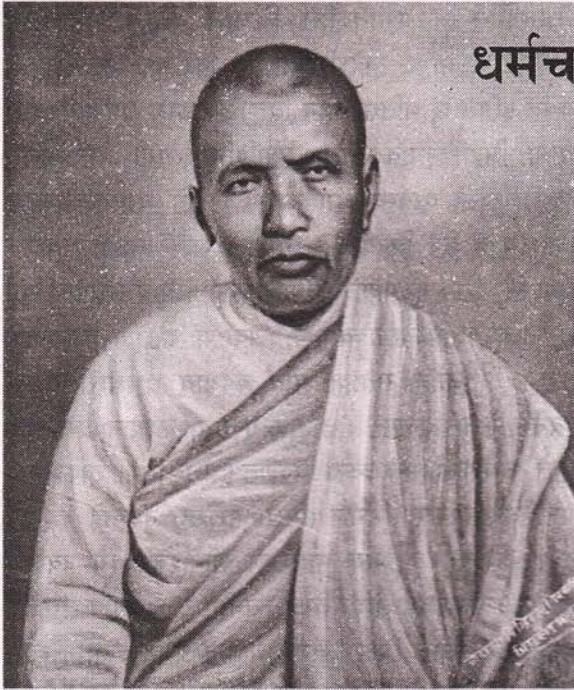
नेपालको थेरवाद बुद्धधर्मसम्बन्धी ऐतिहासिक विकासक्रमसँगसँगै सम्बद्ध नालीबेली इतिहास बारे शोधमूलक अनुसन्धानात्मक कृति सम्बद्ध अध्ययता, अन्वेषक, विद्यार्थी सबैका लागि पठनीय हुने नै छ। नेपाल भाषा तथा साहित्यिक विधाअन्तर्गत परिचित नारी हस्ताक्षर लोचन तारा तुलाधर, नवप्रकाशित कृतिका लेखिकाको सेवामूलक ऐतिहासिक लेखकीय प्रस्तुति गुणगान गर्न लायकको छ, साधुवाद योग्य छ। त्यसैले होला ऐतिहासिक कृतिबारे शिक्षित महिला समूले यस कृति प्रकाशनले नारीहरूको जागरणमा उर्जा थप्ने कार्य भएको छ भनी गर्वका साथ भनेका छन्। संघर्षमयी यथार्थ ऐतिहासिक विवरणले सम्बद्ध नारीहरूको मनमस्तिष्कमा धर्म र समाजभित्र आफूहरू अझ सुगढिलो एवं एकताबद्ध भई अगाडि बढनुपर्ने सन्देश प्रवाहित गरेको छ भन्ने भावना व्यक्त गर्नेहरू पनि पाइए। त्यस्तैगरी हरक्षेत्रमा नारीजगतको भूमिका एवं योगदान हुने भएर पनि पुरुष प्रधान निकाय, त्यो धार्मिक क्षेत्र नै किन नहोस् त्यहाँ असमानपूर्ण विधिव्यवहार गरिने, ऐतिहासिक पक्षलाई उजागर नगर्न सोच हावी भइरहेको हुन्छ भन्ने असमानतालाई प्रस्तुत कृतिले सम्बोधन गरेको छ, नारी र पुरुषबीच धर्मलगायत सम्बद्ध निकाय, क्षेत्र, संघसंस्था आदि हरक्षेत्रमा समानतापूर्ण विधिव्यवहार गरिनु पर्दछ भनी एकल पुरुष प्रधानवादी सोच एवं विधिव्यवहारमा परिवर्तन आउनुपर्ने विचार प्रवाहित भएको पनि पाइयो, जसलाई नकारात्मक भन्न सकिदैन।

शोध-अनुसन्धान प्रविधिको परिधिभित्र रही प्रकाशित ९९ पृष्ठको सो उल्लेख्य कृतिको आवरण पृष्ठ आकर्षणीय छ। आधुनिक स्तरीय प्रकाशन शैलीय सो अमूल्य धर्मदान स्वरूप २००० प्रति प्रकाशनार्थ सम्पूर्ण आर्थिक व्ययभार बहन गर्ने श्रद्धालु दाताहरू ढा। सुदर्शनमान तुलाधर तथा अनिता तुलाधरको बुद्धशासनिक सहयोग साधुवाद योग्य छ। वर्तमान निर्वाणमूर्ति विहारका प्रणेता धर्मचारी गुरुमां, जसको बुद्धशासनिक संस्थापकीय गुणानुस्मरण गरी उल्लेख्य ऐतिहासिक कृतिलाई जनसमक्ष प्रकाशन गर्ने निर्वाणमूर्ति विहारको रचनात्मक प्रयास प्रशंसनीय छ। धर्मदान-कृति भएको हुँदा सो उल्लेख्य संग्रहनीय कृति इच्छुक सम्बद्ध पक्षले समयमै प्राप्त गर्नेतर्फ ध्यानाकृष्ट गर्नसके हातपर्द्ध, अन्यथा अप्राप्य हुन धेरै समय लाग्दैन।

नेपालका पूज्यपाद संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका भिक्षु कुमार काशयप महास्थविर, अनागारिका संघका अध्यक्ष अनागारिका धम्मवतीलगायत उपासक-उपासिकाहरूबीच धार्मिक कार्यक्रमसँगै २०६४ मंसिर २६ गते उपरोक्त उल्लेख्य कृति अनावरण गरिएको थियो।

- कोण्डन्य

धर्मचारी गुरुमां

■ लोपमुद्रा तुलाधर

लक्ष्मीनानी प्रव्रज्या

लक्ष्मीनानी उपासिकाया अनागारिका जुइगु मनसुवा
ला द हे दु। अथे नं उगुं थुगुं पंगलनं पत्तुपना गृहस्थी त्याग
याये मफया च्वन। गृहस्थी जीवन च्वतुक त्वःता मवंकं
धाःसा पूवंकं धार्मिकं जीवन हने मखंगु जुल। अय् जूगुलिं
वय्कलं थःगु भाःतपिथाय्या अंशं भाग व्याकं काय्चा हर्षमान
सिं बनियायात त्वःता: गृहजाल च्वतुक हे वांछ्वयगु निश्चय
यात। सरकारया बेको मिखा व मिसात्यृत प्रवजित याःगु
खँय् कर्मशील भन्तेयात व्यूगु अपवादला द हे दनि। अयत्तं
रत्नपाली, धर्मपाली व संघपालीर्पि स्वमहंसिनं साहसपूर्णगु
पलाः छी धुकूगुलिं लक्ष्मीनानी उपासिका नं सुम्क मच्वन।
सरकारं बुद्धर्घमप्रति यानाच्वंगु तःक्वः मद्धिया प्रहारयात
वास्ता मतसे वय्कलं कुशीनगरय् वनाः अनागारिका जूवनेगु
क्वःद्वित। कुशीनगर यात्राया लागि शीलप्रभा, सानुनानी व
ज्ञानदेवीनाप लक्ष्मीनानी उपासिका यैं देय् त्वःताः भाल। यैं
दे त्वःताः चन्द्रागिरी गुँपाखे स्वयाः यात्रा न्त्यात। तःहाकः
लँ न्यासी जुइ मनंपिन्त चन्द्रागिरीया थथ्याः कवथ्याः पुला
वनेत साप थाकुल। वर्पिं मध्ये सुयाकें राहदानी मदु।
शारीरिक व मानसिक कमजोर जुयाच्वंपि पासापिन्त
लक्ष्मीनानी धैर्य व्युव्यू न्त्याःवना च्वन। चन्द्रागिरी पर्वत

पुलेवं इपि चिलन तँ (डाँडा) थ्यन। त्यानुया निरास
जुयाच्वंपि पासापिन्त धैर्य व्युव्यू लक्ष्मीनानीया भावुक नुगलं
“हे धिरज.... , म्ये हांहां पासापिन्त सिचिलखं तुतिसिके
बियाः तुति व जँ तिइकाः लक्ष्मीनानी उपासिकां थःगु चकं
नुगःया उदारता व्यया विल। वय्कलं बिया दीगु धैर्य
पासापि मन चकंकाः हाकनं न्त्यज्याः वन। बुलुहुँ गढी
अड्डा जुजुं भीमफेदी थ्यन। भीमफेदी वीरगंज थ्यने धुकाः
अन कर्मशील भन्ते, धर्मालोक भन्तेपिं नाप लात। अन सुख
दुःखया खँ ल्हाये धुका सकलें कुशीनगर वन। थुबलय्
कुशीनगरय् गुरु चन्द्रमणि महास्थविर विज्याना च्वंगु
जुयाच्वन (शाक्य, १०९९ पे. २०)।

कुशीनगरय् थ्यनेवं गुरु चन्द्रमणि महास्थविर नाप
लात। वसपोलं नेपालं वःपि सकसितं मन हे याउँसे च्वनीगु
वचनं लसकुस यानाबिज्यात। मिसापिनिगु यात्राप्रति उत्सुकता
क्वयसे वस्पोलं लक्ष्मीनानी पिनिगु यात्राया उद्देश्य न्यना
बिज्यात। लिसलय् लक्ष्मीनानी सगौरव धयादिल, “जिपि
प्राणी मात्रयात करुणा तयृत गृह त्यागयाना वयापिं खः।”
थुगु साहसपूर्णगु लिसलं गुरु लय्ताया बिज्यात। अले अन
वःपि मध्ये मिसात छगु च्याउन (विहार यैं जाःगु) व मिजंत
मेगु च्याउनय् तल। थनं सकलें बर्माया अरकन्ना वनेगु खँ
जुल। थुगु रवसाः कथं कलकत्ताय् छन्हु च्वनाः चट्गाउँ
(बंगाल) थ्यन। थनं बर्माया अरकन्ना थ्यन।
अरकन्नाय् थनयापि यात्रीत खनेवं बुद्ध बूगु देशं वःपि
धकाः हूलहूल उपासक उपासिकापिसं स्वःवल। बुद्ध

जन्मभूमिया नां काय् मात्रं श्रद्धां छ्यंकवच्छुकीपि अनया मनूतसे
सकसित छथाय् च्याउनय् तयाः बांलाक जलपान याकल ।
भोजन याके सिध्यव उथाय् बर्माय् च्वना विज्याः महाप्रज्ञा
भन्ते अन थ्यंकः विज्यात । (शाक्य, १०९९ पे. २१)

अरकन्नाय् च्वंच्वबलय् अनया नियम कथं निं
छकः भिक्षा फवनाः हे नय् माःगु जुयाच्वन । हानं थन
नेपालय् थें कचिगु वस्तु, जाकी आदि, दान बीगु चलन
मदुगु जुयाच्वन । बुइ धुंकूगु भोजन हे दान बीगु । थथे
गृहस्थी वस्तं भिक्षा फवना नयमाः बलय् लक्ष्मीनार्नीयात तसकं
हे सुख मन्त, मष्टि ताल । त्यागी मख्यकं निह्या निं भिक्षा
फवनानये वय्कःया चित्तय् मल्वल । (शाक्य, १०९९ पे.
२२) उकी वय्कलं गुरुयाके याकनं प्रवजित जुइत आशिका
यात । तर गुरुं बुद्धधर्मसम्बन्धी अध्ययन मगाकं प्रव्रज्या
मबीगु खूं धासेलि लक्ष्मीनार्नीसहित दानमाया, (लिपा विसाखा
गुरुमां) शीलप्रभा, सानुनार्नीपि सकस्यां अध्ययन शुरु यात ।
अध्ययन क्वमचातले भिक्षा वनाः नयगु नं करं हे क्यन ।
धर्म अध्ययन यायू विदेशी भाय (बर्मी भाय) सयके माःगुलि
भचा थाकुल । अथे नं मेहनत व तेजी दिमागं लक्ष्मीनार्नी
स्वलाया दुने हिन्दी भाय् व पाली भाय् सय्का काल ।

बुद्धधर्मसम्बन्धी उच्च शिक्षाया डिग्री हासिल
याना काय् मफुसां लक्ष्मीनार्नी उपासिकां गुरुपिन्त चित्त
बुझे जुइक दुर्यंक अध्ययन यानावंच्वन । लिपा बर्माया
अरकन्नां लिहां भायाः कलकत्ता जुनाः कुशीनगरयतुं लिहां
भाल । कुशीनगरय् वय्कलं अनागारिका जुइगु थःगु तःधंगु
इच्छा हानं प्वंका दिल । गुरु ऊ कित्तिमापाखे वस्पोलयात
प्रवज्या याना विज्यात । वसपोलया प्रवजित नां
“धर्मचारी” जुल । नेसं १०५४/विसं १०९१ सालया थुगु
घटना लक्ष्मीनार्नी उपासिकाया लागि अपूर्वगु घटना जुल ।
थवयां लिपा वस्पोलया महसीका ‘धर्मचारी गुरुमां’ जुल ।
महासुवस्त्र ग्रहण याः मह वसपोलयात गृहस्थी जीवनया
थःथितिपिसं ‘महासु अजि’ नामं सःतेगु नंयात ।

किन्द्वः बहालय् धर्मचारी गुरुमां

प्रवज्या ग्रहण यानाः महासुगु वस्त्र पुने धुसेलि
अनागारिका धर्मचारी स्वदेशय् हे धर्मप्रचार यायूगु लक्ष्य
तयाः नेपाः विज्यायगु मतितल । खय्तला नेपालय् बुद्धधर्मय्
दिक्षीतपिं नय् त्वने, च्वनेगु अवस्था गति मलाः । अथे नं

चेतनशील व प्रगतिशील विचालं च्वात्तुच्वानातः मह
धर्मचारी गुरुमां थः स्वदेशी तताकेहेपिनिगु दुरावस्था लुमंकाः
थः मह इमित छुं भतिसां ज्ञान विइफइ धयागु आत्मविश्वास
घानाः लिहांविज्यात । थन गुरुमांपिनिगु लागी धकाः अलग
च्वनेगु छुं हे व्यवस्था दुगु मखुनि । उकिं वसपोल किन्द्वः
विहारय् हे च्वं विज्यात । वसपोल स्वयां न्हापा प्रवजित
जुया विज्याः पि गुरुमांपि रत्नपाली, धर्मपाली व संघपालीपिं
थन हे च्वना विज्यानाच्वंगु खः । क्वाःपाः द्यः छेँया दक्षिणपाखे
नापर्स नितज्ञाः गु सतःया मातँ क्वथाय् धर्मचारी गुरुमां
च्वनेगु याना विज्यात । तःहाकःगु सतः क्वथाय् धर्मलोक
भन्ते, कर्मशील भन्ते च्वना विज्यात । बुलुहुं लिपा शाक्यानन्द
भन्ते व श्रामणेर सुमंगल (मिखा मखंम्ह) नं थवहे क्वथाय्
च्वना विज्यात । च्वय् सहस्रभुज लोकेश्वर दुगु क्वथाय्
द्यःपालाः मञ्जुहर्ष लामा भिक्षु च्वनीगु खः । लिपा वागीन्द्र
वज्र धाः मह (पाढ्य भिक्षु) लामा भिक्षु नं थनहे च्वनीगु खः ।
थुकथं थन थेरवादी भिक्षु, महायानी लामा भिक्षुपि व अनागारि
कापि तकं थन हे च्वनीगु जुल । मिसापि, मिजंपि थेरवादी
व महायानीपि गृहत्यागीपि दक्षं छगु हे थासं च्वनेमाः बलय्
किन्द्वः बहालय् मष्टिना वल । थेरवादी पाखे प्रचार जुया
वः बलय् न्हापानिसे च्वंच्वंम्ह मञ्जुहर्षया इर्ष्या नं जुया
वल । कर्मशील भन्ते नकतिनि किन्द्वः विज्यागु इलय्
वस्पोलया उपदेशं आपालं गृहस्थीपि उखे पाखे धेचूबलय् हे
मञ्जुहर्षं कर्मशील भन्तेयात सहमयायगु याना हल । अथे
नं वस्पोलं थःगु क्षान्तिबलं सह यानाः बोध याना विज्याः गु
खः । बुलुहुं कर्मशील भन्तेया प्रेरणां मिसात नं त्यागी
जीवन पाखे आकर्षित जुं वल धात्येंगु बुद्धधर्म छु धयागु
धीकेफुपि जयावल । लिच्वः कथं न्हापां लक्ष्मीनार्नी उपासिकां
अप्तमीव्रत तइगु इलानिसे वयाच्वंपि यलया मां ह्यायूपि
निम्हं विरति व विमुखा रूप्य अनागारिका जुया विज्यात ।
बुलुहुं भ्वतया धम्मानन्दी, पोखराया धर्मशीला, बुटवलया
महानन्दी, तानसेनया थुलनन्दी, चुलनन्दी, मुदिता, करणा,
अथे हे येँया उत्तरा, विसाखा, आरति आदि गुरुमांपि क्रमशः
दया वल । थुकथं स्वनिगःया पिने नं बुद्धया रश्म
न्यनावन । अनागारिकापिनिगु संख्या आपाः दः सांतवि
धर्मचारी गुरुमां नापं क्वथाय् च्वनीपि वस्पोलया विचाः नं
मिलय् जूपि विरति व विमुखा गुरुमांपि खः, गुपि वसपोलया

ज्याखं॑ लिपातकं तिबः जुया व्यूगु खः नापं वसपोलपिसं लिपा धिसिलाकक आर्थिक तिबः नं बिल । किन्द्वः बहालय् भन्ते, गुरुमां, लामा भिक्षुपिं नं दुधाः सां धर्मचारी गुरुमांया विशेषता मेकथं हे थिनाच्वन । वसपोलयागु बाखं कनेगु पहः मेपिन्त धवाथुइका बीगु पहलं यानाः यैं, यल उखेथुखेया आपालं मिसात थन थ्यनीगु जुल । अथें थर्थें छेँ नं पिहां मवझपि मिसात थःथःपिं हे पुचः मुना किन्द्वः बहालय् धर्म यायत बझु जुल । बुद्धपूजा यायगु, पंचशील अष्टशीलय् च्वनेगु अपसं च्वनेगु, भोजन याकः वनीगु आदि आदि ज्याइवलय् मिसापिनिगु सहभागिता उप्वः दया वल । धर्मचारी गुरुमांया नेतृत्वय् थी थी तीर्थस्थल, द्यःपिं दुथाय् चाःट्यू वनीगु नं जुल ।

अनया नियमित ज्याइवः न्ट्यानां तु च्वन । खय्यत्ला अन किन्द्वय् न्हापांनिसे तामाङ् व शेर्पातयगु थाय् खः । छेँचु कुस्यो गुरु थनया पुलांम्ह तःसिं खः । अष्ट बहादुर लामायात बाली पुले माः । थुगु बस्तिया अशिक्षित तामाङ् शेर्पातयगु पुचःयात नं बुद्धया उपदेश व्युव्युं धर्मचारी गुरुमां नं आपालं मेहनत यात । अथे नं छगू निगू पुचःया मनू तसे अनं बुद्धधर्म प्रचार जुया वःगु खंय बेक्वः मिखां स्वया हल । छम्ह मिसा जातिं धमदेशना याना जूगु स्वय् मफुत ।

प्यासिफिक मेटल स्टोर PACIFIC METAL STORE

पद्मावती महाविहार, नःबहाल, ललितपुर-२०

फोन: २११००५९, ५५२१५३० (पसल)

५५३३११७ (निवास)

मोबाईल: ८९४९-२१४२२६

(तामा, पित्तल, जर्मन सिल्भर पाता, तार
तथा

वेलिडङ्ग रडहरूको थोक एवं खुद्रा विक्रेता)

गोमर्वीर शावय
शान्तवीर शावय

उपि॒ गुरुमांपिन्त गथे याना बदनाम यायगु धयागु ध्याउना जुल । छन्हु बहाःया पिने हल्लाखल्ला जुयाः मनू मुना च्वन । अन छम्ह ट्याउँ मचा वांछ्वया तःगु जुयाच्वन । लकस छकलं अशान्तमय जुल । अन छगू चर्चा यायेगु बिषय सिर्जना जुल । व ट्याउँमचा सुयागु ? छाय् वांछ्वया तल धयागु खँयात कया: भिक्षुपिं व भिक्षुणीपिं छथासं च्वनेगु याःगुलिं थजाःगु कुकूत्य जुल धका बय् बय् जुल । छगू पडयन्त्रया लिच्वः कर्थं थजाःगु बदनाम जुल । गृहत्याग यानाः शीलय् च्वंच्वंपि व्यक्तित्वपिनप्रति थुजाःगु आरोपं अन बांमलाःगु अवस्थाया श्रृजना जुल । महितातय् गजाःगु तःधंगु जाल ! गजाःगु तःधंगु मार ! (शाक्य, १०९९ पे. २४)

बुद्धधर्मय् थःत फचानातःपिं निर्दोषीपिं भन्ते गुरुमांपिनि नुगलय् तच्वःगु घाःलात । थःपिनि जीवनयापन तसकं थाकुया वसेलि धर्मचारी गुरुमां नं किन्द्व बहाःया उत्तरपाखे च्वंगु जग्गा छकू न्यायला धकाः मत्ती तल । विर ति व विमुखा गुरुमांपिनि भति भति दुगु दां नापं धर्मचारी नं थःमुना तःगु ध्यबाः मुना २२५- तका पुला: बहाःया उत्तरपाखे च्वंगु जग्गा छकू न्यात । वहे जग्गां वर्तमान निर्वाणमूर्ति विहारया रूप काल । ○

(साभार- नवप्रकाशित धर्मचारी गुरुमां: किन्द्वः बहाः निसें निर्वाणमूर्तितक, नेम ११२६)

सब्ब पापस्स अकरणं-कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्त परियोदयनं-एतं बुद्धानुसासनं ॥

अर्थः कुनै पाप नगर्नु, पुण्य सञ्चय गर्नु र आफ्नो चित्तलाई शुद्ध गर्नु, यही बुद्धहरूको शिक्षा हो ।

विश्व मोडर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८ पुतलीसडक
काठमाडौं, नेपाल ।

फोन: ४२२५६२५, ४२४४९७३

प्याक्स: ४२२१८५५

ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

मानव जीवन

■ धुस्त्वां सायमी

खायूगु, चाकूगु,
उत्थान, पतन,
चिकुला, ताला,
तिमला, खिमला
खः भी जीवनया अंशभाग ।
थूपि नाप न्व्यो न्व्यो नु मानव !
जड प्रकृति खः छंगु अवयव ।

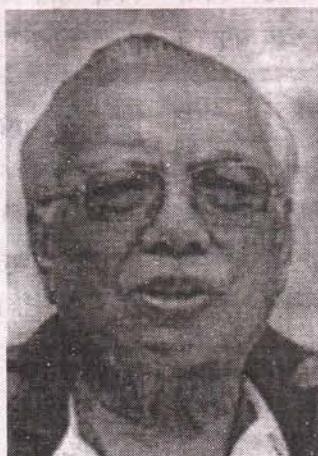
सहया छु मधासी छं,
द्वन्द्व तैगू थ्व आघात ।
सय्की त्याग, त्वती राग
ज्वं जगया कल्याण मार्ग ।
तन, धन, प्रकास, ज्वी छनू नाश
तर, मानव ! छ ज्वी मते हताश ।
थ खः जीवन, या थ्यीगू विकास ।

(५८ वर्ष न्व्यवः धुस्त्वां सायमिया पिदँगु छपु चिनाखँ, उबलेया किपा:
साभार- धर्मोदय वर्ष ५, अड्क ९, ने.सं. १०७२, वि.सं. २००८, पृष्ठ १८५)

धुस्त्वां सायमिया देहावसान

२ पौष, यैं ।

ने पालभाषाय् आपालं
उपन्यास, बाखँ, कविता व नाटक
च्यादीधुंकूम्ह भाजु धुस्त्वांयात
ने पालभाषा परिषदं 'उपन्यास
सम्माट' उपाधिं छायपियातःगु
दु । वय्कलं नेसं १०७४ स 'मिसा'
उपन्यास च्याः ने पालभाषाय्
उपन्यास विधायात प्रवेश
याकादीगु खः । वय्कः

ने पालभाषाया न्हापांम्ह जक मखु आः तक हे
दकलय् अप्वः उपन्यास च्यादीम्ह उपन्यासकार
नं खः । वय्कः या उपन्यास 'गंकि'यात
ने पालभाषा जक मखु विश्व साहित्यय् हे चर्चा
यायेगु याः । वय्कलं ने पालभाषाय् करिब निगू

दर्जन उपन्यास च्यादीगु दु ।
थ बाहेक वय्कलं खय् भाय्
हिन्दी व अंग्रेजी भासं नं साहित्य
सिर्जना यानादीगु दु ।

वय्कलं गंकी-बसुन्धरा सिरपा:,
विश्वभूमि-धुस्त्वां सिरपा:,
दानमाया प्रतिभा सिरपा:, दीपा
जनमत सिरपा: आदि पलिस्था
यानादीगु दु । वय्कलं प्रतिष्ठित
श्रेष्ठ सिरपा: निक्वः त्याकादीधुंकूगु

दुसा मेमेगु आपालं सम्मान व सिरपा: क्यादीधुंकूगु
दु । कुटनीति व प्राध्यापन ख्यःया भाजु
गोविन्दबहादुर मानन्धर हे साहित्य ख्यलय् धुस्त्वां
सायमि जुयाः पिलू वःगु खः । व राजकीय प्रज्ञा
प्रतिष्ठानय् प्राज्ञ जुयाः नं ज्या यानादीधुंकूगु दु ।

Your Question : My Answer – 2

■ S.N. Goenka

18. Q: Are anger and observation simultaneous, or is observation a process arising after thought?

A: No, it is not a thought. You observe simultaneously, as the anger arises.

19. Q: If someone is purposely making our life miserable- how to tolerate this?

A: First of all, don't try to change the other person. Try to change yourself. Somebody is trying to make you miserable. But you are becoming miserable because you are reacting to this. If you learn how to observe your reaction, then nobody can make you miserable. Any amount of misery from others cannot make you miserable if you learn to remain equanimous deep inside. This technique will help you. Once you become free from misery deep inside, this will also start affecting others. The same person who was harming you will start changing little by little.

20. Q: Isn't excusing a sinner encouraging sin?

A: Never encourage sin. Stop people from committing sin. But don't have aversion or anger towards the sinner. Have love, have compassion. This person is a miserable person, an ignorant person, who doesn't know what he or she is doing. They are harming themselves and harming others. So you use all your strength, physical and vocal, to stop this person from committing sin, but with love and compassion towards them. This is what Vipassanā.

21. Q: Can we get complete transformation and complete happiness through Vipassanā?

A: It is progressive process. As you start working, you will find that you are experiencing more and more happiness, and eventually you will reach the stage which is total happiness. You become more and more transformed, and you will reach the stage which is total transformation. It is progressive.

21. Q: What is superior to mind?

A: First know what mind is. Then you will know what is beyond mind, what is superior to mind.

22. Q: How do you equate religion and Dharma?

A: Well, if religion is taken as Hindu religion or Buddhist religion, and so on, then it is totally against Dharma. But if religion is taken as the law of nature, the universal law of nature, then it is the same as Dharma.

23. Q: How much should we practise Vipassanā in our daily life?

A: Take a course, and then you will understand how to apply the practice in your life. If you just take a course and don't apply it in life, then Vipassanā will become just a rite, ritual, or a religious ceremony. It won't help you. Vipassanā is to live a good life. You will understand how to apply it in life after taking a course.

24. Q: What is depression? Is it an external, or an internal, problem?

A: All problems are internal. There are no external problems. If you go deep inside and discover the cause of your misery, you will find that every cause lies within yourself, not outside. Remove that cause, and you will be free from misery.

25. Q: What is the difference between Dharma and duty?

A: Whatever is helpful to you and helpful to others is your duty is Dharma. Whatever is harmful to you and harmful to others is not your duty, because it harms you and also harms others.

26. Q: Suffering, war and conflict are as old as history. Do you really believe in a world of peace?

A: Well, even if a few people come out of misery, it is good. When there is darkness all around and one lamp has started giving light, it is good. And like this, if one lamp becomes ten lamps, or twenty lamps, the darkness will get dispelled here and there. There is no guarantee that the entire world will become peaceful, but as much peace as you make in yourself, that much you are helping the peace of the world.

27. Q: Who is God?

A: Truth is God. Realize the truth and you will realize God.

28. Q: Please explain the difference between hypnotism and meditation.

A: The true meditation techniques of ancient India were totally against hypnotism. Some techniques did use hypnotism, but this is totally against Dharma. Dharma makes you self-dependent. Hypnotism will never make you self-dependent. Therefore these two do not go together.

29. Q: How Vipassanā different from escapism?

A: Vipassanā is to face the world. No escape is permitted in Vipassanā.

30. Q: Are there any liberated people living presently?

A: Yes, It is a progressive path to liberation. As much as you are free from impurity, that much you are liberated. And there are people who have reached the stage where they are totally free from all impurities.

31. Q: Which is better: temple construction, service, teaching or hospital work?

A: All these social services are important; there is nothing wrong with them. But do them with purity of mind. If you do them with an impure mind, generating ego, it does not help you and it does not help others. Do it with purity of mind, with love, with compassion and you will find that if has started helping you, and it has started giving real benefit to others also.

32. Q: We should lead a moral life, but morality is deteriorating in the whole world.

A: It is all the more important that Dharma should arise at this time, when morality is deteriorating! The time when there is darkness all around is the time when the day should break, the sun should rise.

33. Q: If a negative act is committed for the good of others, is it bad?

A: Certainly it is bad. A negative act starts harming you. When you have harmed yourself, you can never help anybody else. A lame person can never help another lame person. First you have to make yourself healthy, and then you will find that you have started helping others.

34. Q: How can we avoid bad habits like smoking cigarettes and chewing pâna?

A: Not only smoking cigarettes or chewing pâna – there are so many different types of addictions. When you practise Vipassanâ, you will understand that your addiction is not actually to that particular substance. It seems as if you are addicted to cigarettes, alcohol, drugs or pâna; but the real fact is that you are addicted to a particular sensation in the body. When you smoke a cigarette, there is a sensation in the body. When you chew pâna, there is a sensation in the body. Similarly, when you are addicted to anger or passion, these are also related to body sensations. Your addiction is to the sensations. Through Vipassanâ you come out of that addiction. You come out of all outside addictions also. It is so natural, so scientific. Just try and you will find how works is.

35. Q. Are only human beings in misery? Are other beings living a harmonious life?

A. Misery is everywhere, but other beings can't come out of their misery because they can't observe the reality within themselves. Nature- or if you want to call it "God Almighty" – has given this wonderful power only to human beings, to observe the reality. Within ourselves and come out of misery. Make use of this wonderful power that is given to us.

36. Q. It is against morality to kill an enemy if you are a member of the Armed Forces?

A. Yes. But at the same time, the Army is necessary for the protection of the country, for the protection of the civilians. The Army should not be used just to kill others. It should be used to show the strength of the country, so that an enemy cannot have even the thought of being aggressive and harming people. Therefore, the Army is necessary. But not to kill, just to show strength. If somebody is harming the country, then the first thing is to give a warning. Otherwise, if it becomes necessary, action has to taken. But again, the soldiers have to be trained not to have anger, not to have animosity. Otherwise their minds will become unbalanced; all their decisions will go wrong. With a balanced mind, we can take good decisions, right decisions, which will be very helpful to us and helpful to others.

To be continued....

BOOK REVIEW

Edited by : Bhikshu Bodhijnana

Published by : Hari Maharan and family

Third edition : 2007

Pages : 209

Venerable Jnanapurnik Mahasthavir wrote in his note to Bhikshu Bodhijnana's book Buddha Puja Wa Sangha Puja Vidhi :

"An act of piety or merit should continue. One who has done a pious work in the past must not say that it was enough and it need not be done such work is the only way for those people who wish peace"

These words are definitely weighty enough to bear especially at a time when evils, violence and disorder dominate the lives of people. One such pious work was done by Bhikshu Bodhijnana who wrote Buddha Puja wa Sangha Karya Vidhi (procedures of Buddhist worship and sangha ritual activities).

Although most of the Buddhist worship, *Panchasila*, *Ashtashila*, *Sramanera* and *Upasampada* (ordination) activities are conducted in various monastic establishments of the Kathmandu Valley and in other parts of the

Buddha Puja Wa Sangha Karya Vidhi

■ Harischadralal Singh

country; laymen are ignorant of these activities. They simply follow what monks do. The monks and nuns, upasakas and upasikas and other people should know about the Buddhist ritual activities. It is with this and in view that Bhikshu Bodhijnana has written this book.

Other contents of the book are matters on the offering of salutation to *Tri-ratna* (Buddha, Dharma and Sangha), ten rules of punishment for the monks who fail to abide by the prescribed rules of monkhood, virtues required for attaining bodhihood, dependent origination, compassion, *Paritrana*, *Jnanamala songs*, etc. Similarly, the book covers important matters concerning *Pravajya* (ordination), *Varshabasa* (rain retreat), *Chivara* (cloths worn by monks), abandonment of chivara and *Prayaschit* (expiration), etc.

Bodhijnana Bhante has made tremendous effort by doing research works to collect those materials from various sources. He has translated those materials in pali language into Nepali and Nepal Bhasha language. This is a very good work which is beneficial both for the upasakas and upasikas and for the general people. However, some portions have been left out of translation. Another important thing that I noticed is, the chapter on *Maitri Bhawana- Metta Bhawana* (loving kindness) which contains matters in pali along with the roman script, its translation into English and Nepali.

I have read his works on the contribution of Buddhist magazine *Dharmadutta* to the development of Nepal Bhasa and Buddhist literature in Nepal Bhasha. These works are also research oriented. That he could devote his time to research in spite of his preoccupation with Vishwa Shanti Vihara as its vice-president and other Buddhist organizations, is very much praiseworthy. We wish further works from his prolific pen. ○

बौद्ध गतिविधि

भिक्षु सुगतमुनि महास्थविर अस्वस्थ

थानकोटस्थित

जितवन विहारमा बस्नुहने वर्तमान नेपालका महास्थविर भिक्षुहरूमध्ये एक श्रद्धयेय भिक्षु सुगतमुनि महास्थविर धाँटी र जिवोको रोगका कारण उपचारका लागि हाल बनेपास्थित चन्द्रकीर्ति विहारमा बस्नुभएको छ । असाधारण

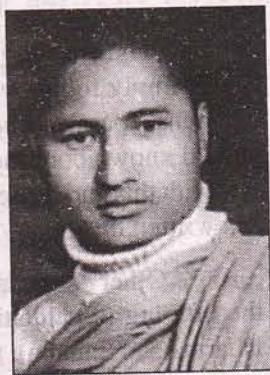
स्थितिबाट गुजिरहेको सो रोगको उपचार एवं रोकथामका लागि हाल होमियोप्याथि उपचार पढ्निअनुरूप भिक्षु उदान (मुनी भन्ते) ले सेवा गरिरहनुभएको छ ।

उपचारार्थ आर्थिक सहयोग:

भिक्षु सुगतमुनि महास्थविरको स्वास्थ्योपचारका लागि उपासक भाइराजा (द्रव्यमान) तुलाधरबाट रु. १०,०००/-, केशरीलक्ष्मी कंसाकार, जमलबाट रु. ६,०००/-, नानीमैयाँ मानन्धर, क्षेत्रपाटीबाट रु. ५,०००/-, आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप धार्मिक कोषबाट रु. ३,०००/-, विश्वशान्ति विहार संरक्षण समितिबाट रु. ३,०००/-, क्षेत्रपाटीका नानीहिरा कंसाकार र शान्तिदेवी कंसाकारबाट रु. २,०००/-, बुद्ध विहार, भृकुटीमण्डपबाट रु. १,०००/-, कमला शाक्य, सानेपाबाट रु. ५००/- गरी जम्मा प्राप्त रु. ३०,५००/- भिक्षु सुगतमुनि महास्थविरलाई हस्तान्तरण गरिएको अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका सचिव भिक्षु कोण्डन्यबाट जानकारी प्राप्त भएको छ ।

मुनि विहारमा प्रव्रज्या-दीक्षा

१९, मंसिर, भक्तपुर । मुनि विहार, भक्तपुरमा नेपालका पूज्यपाद संघनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर को समुपस्थितिमा एक धार्मिक समारोहबीच २५ जना कुलपुत्रहरूलाई प्रव्रज्या-दीक्षा प्रदान गरिएको छ । उक्त कार्यक्रममा धर्मोदय सभाका केन्द्रिय पदाधिकारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

यसरी नै विश्व बौद्ध भातृत्व संघ स्थापना भएको ७७ औं वर्ष तथा थाइल्याण्डका नरेश भुमिबल अदुल्यादेजको ८० औं वर्ष पुग्ने अवसरमा ८० जना कुलपुत्रहरूलाई श्रामणेर दीक्षा प्रदान गर्ने कार्यक्रम र हेको जानकारी प्राप्त भएको छ । उक्त श्रामणेरदीक्षा कार्य भिक्षु विपस्सी धम्मारामोको जिम्मेवारीपूर्ण रेखदेखमा संचालन भइरहेको छ ।

नेपाल र थाइल्याण्डको बुद्धधर्मसम्बन्धी कृति प्रकाशित

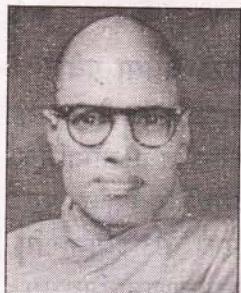
ने पाली बौद्ध साहित्यमा विभिन्न बौद्ध राष्ट्रहरूसँगकां सम्बन्धलाई उजागर गर्ने हिरण्यलाल श्रेष्ठको नयाँ कृति “थाइल्याण्डय् बौद्ध धर्म व नेपालसेया स्वाप्” नेपालभाषामा रचित कृति नेपालका पूज्यपाद संघ नायक भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरबाट अनावरण गरिएको छ ।

न्हूज: गुठी प्रकाशन, थापाथलीले रु. १५०/- मूल्य राखी गरेको सो पुस्तकको पृष्ठ संख्या ८४ रहेको छ । पाँच खण्डमा छूट्याइएको उक्त पुस्तकमा थाइल्याण्डसँगको सम्बन्धलाई निकै नजिकबाट नियालिएको छ । ऐतिहासिक तथ्यहरूसहित थाइल्याण्डका चाडपर्व, संस्कृति, परम्परा एवं धर्मका चर्चा यस कृतिमा गरिएको छ । पुस्तकको अन्तमा लेखकले थाइल्याण्डसँगको सम्बन्ध अझै कसरी प्रगाढ पार्न सकिन्दै भन्ने बारेमा पनि सुझावमा रूपमा समेट्ने प्रयास गरेको देखिन्दै । पुस्तकको आवरणमा पवित्र अस्थिधातु, दुई देहको राष्ट्रिय भण्डा, धार्मिक प्रसिद्ध धरोहर सम्मिलित गरिएको आकर्षणीय छ ।

आनन्द भूमिको आट्टवान् अस्वस्थ भिक्षु सुगतमुनि महास्थविर भन्तेका लागि आर्थिक सहयोग गर्न चाहनेहरूले आनन्द भूमिलाई पनि सम्पर्क गर्न सक्नुहुनेछ । -सं.

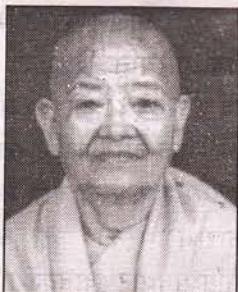
श्रद्धेय भिक्षु र गुरुमालाई सम्मान

१३ मंसिर, काठमाडौं ।

धर्म विजय पदनमले नेपालका पूज्यपाद "संघनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरको समुपस्थितिमा विशेष धार्मिक समारोहको आयोजना गरी नेपालको थेरवाद बुद्धशासनमा

प्रब्रजित भई योगदान पुच्चाउनु हुनेमध्ये भिक्षु धम्मानन्द महास्थविर (धुलिखेल) तथा माधवी गुरुमां (संस्थापिका, यशोधरा स्कूल, पाटन) लाई विशेष सम्मान गरियो । साथै सोही समारोहमा इतिहासविद् भुवनलाल प्रधान, धर्मोदय सभाको सल्लाहकार समितिका अध्यक्ष लोक दर्शन वज्राचार्य, सोही सभाका उपाध्यक्ष प्रा. सुर्वण शाक्य, बौद्ध महिला संघ नेपालका अध्यक्ष सुश्री नानीमैयाँ मानन्दर, डा. सानुभाइ डंगोल र भक्तपुरका जीवनीकार रत्नसुन्दर शाक्यलाई दोसल्ला ओढाई सार्वजनिक रूपमा कदर गरियो । सुभाषित ज्ञानमाला संघले विशेष ज्ञानमाला प्रस्तुत गरेको सो समारोह भिक्षु शोभितको २६ औं प्रब्रजित जीवन प्रवेशको उपलक्ष्यमा आयोजना गरिएको थियो ।

लुम्बिनी विकास बारे गोष्ठी

१५ मंसिर, कीर्तिपुर । संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्डयन मन्त्री पृथ्वी सुब्बाले लुम्बिनी नेपालको पहिचान भएकाले यस पहिचान कायम गर्न अब सम्पूर्ण नेपालीहरू एकजुट भई लाग्नुपर्ने कुरा बताउनुभएको छ ।

उहाँले सो कुरा युवा बौद्ध समूहको आयोजनामा "लुम्बिनीको विकासमा बौद्ध संघसंस्थाहरूको भूमिका" विषयक एक दिने गोष्ठीमा व्यक्त गर्नुभएको हो । कीर्तिपुर को श्रीकीर्ति विहारमा आयोजना गरिएको सो कार्यक्रममा नेकपा (एमाले) का महासचिव माधवकुमार नेपालले लुम्बिनी शान्तिको श्रोत भएको बताउनुभयो ।

समारोहमा बोल्ने अधिकांश वक्ताले सरकारसंगै लुम्बिनी विकास कोषका पदाधिकारी समेत परिवर्तन हुने

प्रथालाई विकृतिको रूपमा लिएका थिए । यही बदलावले नै लुम्बिनी विकासमा बाधा पुच्चाएको कुरा व्यक्त गरेका थिए ।

कार्यक्रममा चारवटा कार्यपत्र प्रस्तुत गरिएको थियो । लुम्बिनी विकास कोषका उपाध्यक्ष डा. केशवमान शाक्यले "लुम्बिनी विकास कोषको सरोकारवालासँगको सम्बन्ध", कोषका कोषाध्यक्ष मफिलाल थारुले "लुम्बिनी विकास कोषको बजेट", कोषका सदस्य सचिव रामलाल श्रेष्ठले "लुम्बिनी विकास कोषको आन्तरिक व्यवस्थापनका ढाँचा" तथा कोषका योजना प्रमुख कृष्ण ढकालले "विकास निर्माणको अवस्था, ढाँचा र सम्भावनाहरू" विषयक छुटाछुटू कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

"ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा:" प्रदान

१५ मंसिर, काठमाडौं ।

ज्ञानमाला भजन खल; स्वयम्भूले अनागारिका सुजाता (ललितपुर), आनन्दकुटी विहार दायक सभाका अध्यक्ष तीर्थ नारान मानन्दर (कमलाछि) तथा पद्मचैत्य विहार, बुटवलमा अवस्थित बौद्ध युवा ज्ञानमाला संघलाई यस वर्षको "ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा:" पुरस्कार नेपालका पूज्यपाद संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरको समुपस्थितिमा एक धार्मिक समारोहबीच

प्रदान गरियो । दिवंगत उपासक रत्न बहादुर तण्डुकार, बागबजार को पुण्य स्मृतिमा संस्थापित उक्त पुरस्कार सम्मानपत्रसहित नगद र आशी समेत प्रदान गरिएको थियो ।

साथै सोही बेला ज्ञानमाला भजन खल:लाई निरन्तर रूपमा

गतिशीलता दिन योगदान गरेकामध्ये सदस्यहरूलाई सम्मान-पत्र प्रदान गरियो ।

धर्मोदयको ६४ औं वार्षिक सभा सम्पन्न

२९ मंसिर, कीर्तिपुर । नेपालको जेठो राष्ट्रिय बौद्ध संस्था धर्मोदय सभाको ६४ औं वार्षिक साधारण सभा परराष्ट्र मन्त्री सहाना प्रधानको प्रमुख आतिथ्यत्वमा उद्घाटन समारोह सम्पन्न भएको छ । उहाँले राष्ट्रमा

दीगो शान्ति स्थापना गर्न धर्मोदय सभाले अझ बढी रचनात्मक कार्य गर्दै जानुपर्ने विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमारकाश्यप महास्थविरसमक्ष पञ्चशील प्रार्थनापछि थेरवादी भिक्षु महायानी लामागुरु तथा वज्राचार्य गुरुहरूबाट मंगल-पाठ वाचन गरिएपछि सभाका महासचिवले स्वागत गर्दै लुम्बिनी र कपिलवस्तुलाई विकास गर्न ध्यानदिनुपर्ने कुरा बताउनुभयो । विभिन्न वक्ताहरूले मन्त्रव्य व्यक्त गरेको सो सभामा लुम्बिनी विकास कोषका उपाध्यक्ष डा. केशवमान शाक्यले लुम्बिनी विकासको गतिलाई तीव्रता दिन सम्बद्ध निकायको रचनात्मक सहयोग प्राप्त हुनुपर्ने भन्दै विकास योजना बारे प्रकाश पार्नुभयो । सभाको सल्लाहकार समितिका अध्यक्ष लोकदर्शन वज्राचार्यले लुम्बिनीको विकास गर्न सरकारीस्तरबाट बढी पहल हुनुपर्ने बताउनुभयो ।

साधारण सभाको द्वितीय सत्रमा सभाका महासचिव सुचित्रमा शाक्यले वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो भने कोषाध्यक्ष रत्नमान शाक्यले आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो । सभाका वर्तमान केन्द्रिय अध्यक्ष साङ्घा रिम्पोछेले सभापतित्वको आसनबाट बुद्धको उपदेशलाई जीवनोपयोगी मार्गका रूपमा सबैले अवलम्बन गर्नुपर्ने धर्मदेशना गर्नुभयो ।

वीणा कंसाकारलाई मातृशोक

२२ मंसिर, क्षेत्रपाटी / बौद्ध महिला संघ नेपालका उपाध्यक्ष, शान्ति वन गोदावरीका सचिव, लुम्बिनी धर्मोदय समितिका सहसचिव सुश्री वीणा कंसाकारकी ममतामयी आमा शान्तिदेवी कंसाकारको निधन भएको छ । ७३ वर्षिय

दिवंगत उपासिकाकी जहान नीलवीर सिं कंसाकार दुई छोरी तथा दुई छोराहरू छन् ।

पुनः निर्मित धर्मकीर्ति विहार छैठौं वर्षमा प्रवेश

२ पुष, काठमाडौं / स्थापना कालदेखि नै नेपाली बुद्धशासनिक क्षेत्रमा विभिन्न शासनिक तथा सामाजिक महत्वपूर्ण कार्यहरू गरिरहेको धर्मकीर्ति विहार पुनः निर्माण गरिएको पाँच वर्ष पूरा भएको छ । द्रव्यमानसिं (भाइराजा) र बसन्त्या तुलाधरको निमन्त्रणामा भिक्षुसंघ, अनागारिका संघ तथा दाता परिवारबीच धार्मिकविधिपूर्वक पूजा तथा दानप्रदान गरी सो कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो । स्मरणीय रहोस, निमन्त्रणा दाता परिवारकै दानदातव्यमा विहार पुनः निर्माण गरिएको थियो ।

माघ ५ गतेदेखि परियति शिक्षाको परीक्षा

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा संचालित नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाको परीक्षामा यसवर्ष ब.सं. २५५१ (बि.सं. २०६४) को ४५ औं पटकको परीक्षामा सामेल हुन प्रारम्भिक वर्ष (पहिलो स्तर) देखि कोविद अन्तिम वर्षसम्म ३७०० जनाभन्दा बढी विद्यार्थीहरूले परीक्षा दिन आवेदन फाराम भरेको कुरा केन्द्रिय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु बोधिज्ञानबाट जानकारी गराउनुभएको छ ।

आउंदो २०६४ माघ ५ देखि आवेदन बुफाएका विद्यार्थीहरू प्रारम्भिक प्रथमवर्षदेखि कोविद अन्तिम वर्षसम्मको परीक्षा विहान ७:३० बजे प्रत्येक केन्द्रहरूमा संचालनभई २७ गते सम्पन्न हुने भएको छ । परीक्षा दुई समूह गरी दुई चरणमा हुने थाहा हुन आएको छ ।

तीर्थनारायण मानन्दधरको देहावसान

स्वयम्भू । आनन्दकुटी विहार गुठीका कार्यकारीणी सदस्य द३ वर्षीय उपासक तीर्थनारायण मानन्दधर (कमिलाढी) को २०६४ पुष ३ गते, मंगलबार देहावसान हुनुभएको छ । उहाँ आनन्दकुटी विहार, आनन्दकुटी दायक सभा, बुद्धजयन्ती समारोह समिति काठमाडौं, आनन्दकुटी विद्यापीठ, आनन्दभूमि, स्वयम्भू व्यवस्थापन तथा संरक्षण महासमिति, प्रव्रजित दीप निर्माण समिति, केन्द्रिय मानन्दधर संघ, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खल: लगायत थुप्रै धार्मिक, सामाजिक संघ संस्थासित आवद्ध हुनुहुन्थ्यो । धार्मिक विधिपूर्वक ५ गते उहाँको दाहासंस्कार गरिएको थियो ।